

SKUTEČNOST

N E Z Á V I S L Á R E V U E

Ř I D Í R E D A K Č N Í R A D A

Ročník IV.

Březen—Duben, 1952.

Číslo 3—4.

O B S A H

STARÍ A MLADÍ

Karol Belák

O EVROPU ZÍTRKA

O. Kostrba-Skalický

DIPLOMACIE NESTAČÍ

Luděk David

BÁSNÍK VE SPÁRECH APARÁTU

Albert

Z NOVÉ LITERATURY

E. V. Erdely, V. Peška

TŘI MĚSÍCE V AMERICE

Jan Tumlíř

DEMOKRACIE A ROVNOST

František Bregha

Z LETOPISŮ BÁSNICKÉHO ŽIVOTA

Petr Demetz

HOMO ECONOMICUS?

Ján Žák

NEBEZPEČÍ INDIFERENTISMU

Ladislav Matějka

PAŘÍŽSKÉ POZNAMKY — 1952

F. Listopad

BASNĚ

SKUTEČNOST SE PŘEDPLÁCÍ:

Ročně:

V ANGLII A IRSKU:

£ 1 Postal Orderem nebo šekem, vystaveným na jméno *H. J. Hájek*, do ústřední administrace Skutečnosti 28, Orchard Crescent, Edgware, Middx., England.

V AUSTRALII,
Tasmanii, N. Zélandě

£ 1:10, leteckou poštou £ 3. Poštovním poukazem (Postal Order) na adr.: *Jan E. Vřečonka*, Czechoslovak Book-seller, 24, Musgrave Street, Mosman — Sydney, N.S.W.

V BELGII:

frs. 150 mezinárodním převodem nebo bankovkou do ústř. administrace.

VE FRANCII:

frs. 1000. Zástupce oznámíme v příštím čísle.

VE FRANC. AFRICE
(Maroko, Alžír, Tunis,
Kamerun)

frs. 1000 na adr.: *Karel Hrdlička*, Central Post, Poste Restante, Casablanca, Marocco.

V HOLANDSKU:

zl. 12 na pošt. účet č. 564075, název účtu *Ing. Vlad. Brůža*, Bijlhouwerstraat 5, Utrecht.

V ITALII:

lir 2000 rozesílajícimu zástupci nebo do ústř. administrace.

V JIŽNÍ AMERICÉ:

v Brazílii:

Cr. S 100 na Banco Auxiliar de Sao Paulo por C.C.P. No. 78373, Rua Boa Vista 192, Sao Paulo. Koresp. na *Skutečnost*, Caixa Postal 8347, Sao Paulo.

v Peru:

\$ 5 na adr.: *Vlad. Litochleb*, c/o CIREX S.A., Jirón Junín 319, Lima.

Ostatní státy stř. a již. Ameriky: \$ 5 do ústřední administrace nebo na brazilského či peruánského zástupce, dle místních devisorových poměrů. Letecké zásilky do stř. a již. Ameriky: \$ 8.

V KANADĚ:

\$ 5, letecky \$ 8, na adr.: *Mirko Janeček*, 27, Keele Street, Toronto 9, Ont. Na tuto adresu řiďte také veškerou korespondenci.

V NĚMECKU:

DM 12 na adr.: *Skutečnost*, Schliessfach 6, Postamt 62, München.

V NORSKU:

K 15 mezinár. převodem či bankovkou do ústř. admin. nebo našemu zástupci ve Švédsku.

VE ŠVÉDSKU A DANSKU:

K 14 na adr.: *Stanislav Schottl*, Linnegatan 15, Limhamn, Malmö, Sweden. Na tuto adresu řiďte také veškerou korespondenci.

VE ŠVÝCARSKU:

frs. 12 na pošt. šekové konto č.: II 166 36 (Lausanne). Název účtu *Lad. Čerych*, St. Sulpice — Vd.

V USA:

\$ 5, letecky \$ 8, mezinár. převodem, šekem (na jm. *H. J. Hájek*) nebo bankovkou v dopise na ústř. administraci v Anglii.

Předplatné z ostatních zemí: \$ 5 mezinár. převodem či bankovkou do ústř. administrace.

ÚSTŘEDNÍ ADMINISTRACE SKUTEČNOSTI: 28, Orchard Crescent, Edgware, Middx., England. Veškeré šeky, pošt. převody atd. do Anglie zasílané, vystavujte lask. na jméno *H. J. Hájek*.

Na ústř. administraci řiďte veškerou korespondenci, týkající se zasílání časopisu. V zemích, kde dostáváte *Skutečnost* prostřednictvím našeho zástupce, řiďte korespondenci lask. na něho. Předplatné pro letecké zásilky poukazujte pokud možno přímo do ústřední administrace.

STARÍ A MLADÍ

KAROL BELAK.

DO nadpisu by patrily úvodzovky. Viem, že sú „starí“ medzi mladými a „mladí“ medzi starými. Vekový činiteľ udáva príslušnosť k určitej generácii len potiaľ, pokiaľ jestvuje korelácia medzi vekom a duchom. Človek patrí k tak zvanej mladej generácii, jestliže skúsenosti a dominujúce zážitky mladej generácie navodily i v ňom určité myšlienky, tendencie a city, ktoré sú vlastné tým mladým. Príslušnosť k určitej generácii nie je teda automaticky otázkou veku, ale otázkou postoja k aktuálnym problémom. Preto patrí dnes k „mladým“ staručký Croce, Dewey alebo Russel, rovnako ako k nim patrili i vo svojom pokročilom veku Voltaire, Mill alebo Masaryk. K „mladej generácii“ patrí teda i starec, ktorého duševná čulosť neutrpela vekom, ktorý ide s „duchom času“ a zachoval si schopnosť „okysličovať sa“ novými zážitkami a skúsenosťami. Viem, že táto schopnosť jestvuje, i keď je dosť vzácna.

Myslím, že každý generačný rozdiel je predovšetkým rozdielom v prízvuku, v prevažujúcich motívoch, v prevládajúcich reakciách, dispozíciách a náladách. Je menej rozdielom v hotových názoroch, než rozdielom celkovej duchovnej atmosféry. Na väzkách generácií je obyčajne iba povahy kvantitatívnej. Generácie nie sú teda uzavreté a izolované celky. Dalo by sa povedať, že sú to kruhy, vzájomne sa prekrývajúce. Myslím, že každý generačný rozpor je iba iným výrazom pre pojem narušenej kontinuity. Pokúsím sa vo svojom článku ukázať, kde vidím tú narušenosť a kde súvislosť.

Každý generačný rozpor je prerušenou kontinuitou: Myslím že táto veta má dosť objektívnu platnosť, a že je možné z nej výjsť. Naša generácia pociťuje svoj generačný rozpor asi takto: Sme v opozícii k „starým politikom“, ale v shode s duchom predmníchovskej repu-

bliky. Tam je ten rozpor, tu kontinuita. Oba zážitky sú, myslím, rovnako intenzívne. Nie je to pocit nejakej súvislosti alebo solidarity, čo prevláda v pomere našej generácie ku generácii staršej, strannicko-politickej. Ak sa nemýlim, väčšina našej generácie je v tejto chvíli nachýlna veriť, že „mosty sú zborené“. Naša generácia, predovšetkým jej intelektuálna složka, nemá k stávajúcej politickej reprezentácii dôveru ani úctu. Všetko nasvedčuje tomu, že pôjde svojou vlastnou cestou a pomimo oficiálneho, to jest strannického exilu. „Nastupujúca generácia“ nikdy nenastúpi pod zástavami včerajších politických strán alebo osobností, ktoré sa s nimi stotožňujú. Jestliže nevidím príliš čierne, niet ani predpokladov, že by naša generácia s oficiálnym exilom čo i len spolupracovala. Je myslím prevládajúcim názorom mladých, že stará politická garnitura musí byť vymenená.

Kto je naša generácia? Som si dobre vedomý, že moje vymedzenie bude značne subjektívne. Prisúdím celej generácii i také znaky, ktoré sú vlastné iba mne alebo môjmu najbližšiemu okoliu. Generačné téma nesie v sebe nebezpečenstvo nesprávnej generalizácie. Je pravdepodobné, že sa dopustím chýb; bude na prispievateľoch a čitateľoch, aby ma popravili.

Čo je teda „naša generácia“? Jej vonkajším znakom je, že nebola podnes nikdy zodpovedným politickým činiteľom. Nemala prostriedkov a nemala vzhl'adom na svoj vek ani mnoho ambícií a predpokladov rozhodovať o osude vlastnom a osude svojho štátu. Jej účasť na verejnom živote bola vždy iba amatérska, volontérska a vôbec okrajová. Obmedzovala sa nanajvýš na novinársku činnosť ad hoc, na prácu v študentských sväzoch alebo na pomocné služby na okraji skutočnej politiky. Pri všetkých skúškach, ktoré postihly Československo, bola naša generácia viac-menej v úlo-

he diváka a objektu. „Utrpela“ Mnichov, Protektorát, „Oslobodenie“ a Február bez toho, aby mohla niečo na udalostiach zmeniť. Toto je však len vonkajší znak, ktorý hovorí o povahe dnešného sporu „Starí-mladí“ dost málo.

Povedal som na počiatku, že každá generácia je společenstvom dominujúcich skúseností a zážitkov. Čo boli teda naše dominujúce skúsenosti? Na prvom mieste treba uviesť zážitok prvej republiky.

Naša generácia sa považuje za československú generáciu par excellence. Je totiž zhruba tak stará, ako je stará republika. Postúpili sme vplyvy Rakúsko-Uhorska iba nepriamo a z druhej ruky. V dobe Protektorátu a neskôr boli už naše základné postoje, city a názory vykristalizované. Vyrástli sme jedine v Československu, a to v dobe jeho najväčšieho lesku, v dobe, kedy mala Republika evropskú funkciu a prestíž. Treba hneď dodať, že tou rozhodujúcou silou, ktorá formovala príslušníka našej generácie, bol náš oficiálny kurz, inými slovami kurz masarykovský. Vždy sme vedeli, že jestvovala v Československu i iná orientácia, iná inšpirácia, iné politické, kultúrne a sociálne ideály. Jestliže v generácii „otcov“ mal určitú váhu trebárs Kramář alebo osobnosti nižšej politickej úrovne ako povedzme Stříbrný, naša generácia až na výnimky alebo okrajové zjavy bola už iba masarykovská. Iný kurz než ten oficiálny sme pokladali akosi za ilegálny, menejcenný a „nečeskoslovenský“.

Oficiálny československý kurz bol pre nás jediný, a teda živý a platný ideál. Nezáleží na tom, že sme ho vtedy poznali iba v idealizovanej, čítankovej forme. Bolí sme vo veku, kedy má idea väčšiu silu a realitu, než prax a jej nedostatky. Stotožnili sme teda „slovo so skutkom“.

Československo bolo pre nás synonymom demokracie. Stotožnili sme starý československý kurz s akýmsi svetovým plánom, so „myslom vývinu“, a pripísali sme mu skutočnosť a platnosť nadčasovú.

Neviem presne, čo znamenala, povedzme, humanita pre Čechoslováka rakúsko-uhorskej školy. Pravdepodobne nebola pre neho viac než politikum, jedna z mnohých ciest a snád' ani nie cesta najreálnejšia a ideálna. Pre moju generáciu bola humanita akýsi svetový zákon a posledné prikázanie pre spoločnosť a jedinca. Nad tou humanitou sme už nevideli žiaden „vyšší“ záujem štátu alebo národa. Je možné, že staršia generácia dávala prednosť štátnej nezávislosti pred jej demokratickým obsahom;

pre nás už boli oba tieto pojmy totožné a kládli sme silnejší prízvuk na demokraciu. Vstrebali sme do seba všetko, čím sa u nás prezentoval Západ. Československý národ, složený i z Nemcov a Maďarov bol pre nás už fakt vedomia. Snášanlivosť národná, politická, náboženská, nebola pre nás už iba požiadavkom, ale „stav duše“. Pojmy, ako „medzinárodná spolupráca“, „ľudstvo“, „svetovosť“, „svetová demokracia“ prestaly byť pre nás abstraktami. A ako úsilie o tieto ciele videli sme celé naše dejiny, blízke i dávnejšie. Nekompromisný humanitný a humanistický ethos sálal rovnako z Husa a Jiříka z Poděbrad ako sibírskej Anabázy...

Je možné, že sme si všeličo simplifikovali a mnohé idealizovali. Dnes už vieme, že mimo masarykovského Československa jestvovalo a jestvuje i iné, že sme pri svojom stotožňovaní Československa s demokraciou dávali našej minulosti i prítomnosti viac, než im patrilo. Na tom však nezide; ideál „bojujúcej demokracie“, ktorý si musel kedysi vypomáhať mytami, žije v našej generácii ďalej i bez tých mythov. Dvakrát za desať rokov videla naša generácia tento ideál kompromitovaný.

Po Mnichove kríza v pomere ku „starým“ neprepukla. Naša politická reprezentácia mala poľahčujúce okolnosti, ak už nie dokonca „carte blanche“. Nepomer síl v náš neprospech bol príliš markantný a na pomoc prišla zrada Spojencov. Otrasy, ktorý vtedy naša generácia zažila, nenarušil prestíž našej politickej reprezentácie ako celku. Kredit stratily iba tie politické strany a politikovia, ktorí pomerne v dobrom zdraví prežili Mnichov a prešli do nových pomerov — ako sa nám zdalo — v dost' povznesenej nálade a miestami pod vľajúcimi zástavami.

Vcelku sa však dá povedať, že prestíž vodcov otrásená nebola. Videli sme zreteľne, že vina na Mnichove je inde. Ukázalo sa však už vtedy, a potom hlavne v prvých rokoch Protektorátu, že medzi starými a mladými už jestvuje akýsi rozdiel, i keď ešte nie rozpor. Ak sa nemýlim, bola reakcia našej generácie na Mnichov iná než reakcia starších. Myslím, že Mnichov zvyklal dôveru staršej generácie v demokraciu. Spomínam si dobre, akým zatvrdilým odporom nás naplňovali pokusy revidovať starý kurz, pokusy, ktoré boli dobre viditeľné nielen v pomnichovskej politike, ale i v najširších vrstvách verejnej mienky. To boli tie útoky proti Masarykovi, zatrpkosť na adresu prvej republiky, jej „nepraktickej“ humanite, „nereálnemu“ internacionalizmu, „nenárodnej“ koncepcii a orientácii. Myslím,

že naša generácia reagovala na Mnichov celkom ináč. Predovšetkým: Neoctli sme sa v protiklade k prvej republike a k Západu. Domnievam sa, že našou základnou reakciou na Mnichov bola vôľa k obrane starých hodnôt a starého oficiálneho kurzu.

Ak Mnichov a Protektoráty nepriniesly narušenie pretíže našich politických vodcov, nebolo tomu už tak v rokoch 1945-1948.

Nebudem príliš rozvádzať známe veci ani poskytovať argumenty pre kritikov zlej vôle z radov demokraticky defektného exilu. Preto len toľkoto: Roky tretej republiky boli pre našu generáciu rokami samoty. Naši vodcovia — nevyjímajúc ani prezidenta — nám nemali čo povedať. Viac než všetci naši politikovia dohromady nám dal preklad malej knižky Juliana Bendu „Les grandes Epreuves de la Démocratie“. Z ruky do ruky šiel Niebuhr, Ortega y Gasset, Reves a neskôr Kravčenko (tento až po Februári). Bol to cudzí rozhlas, cudzia tlač, cudzie knihy, kde sme nepočuli a nečítali, že Stalin je veľiký, slovanská družba večná a Červená armáda nepremožiteľná . . .

Byly to roky tretej republiky, kedy vznikly emocionálne prvky generačného sporu. Boli sme sami príliš dlho a v dobách príliš tiesnivých. Museli sme sa sami prebíjať k pravde a často proti vlastným vodcom. Sami sme došli k poznaniu, že slovanská družba je humbuk, že Národný front je prvou fázou komunistickej „Machtergreifung“, že ľudová demokracia je nedemokracia, že Československo je na okraji pohromy priamo apokalyptickej. Po tri roky sme hmatali blížiaciu sa katastrofu a boli sme plní úzkosti. Čo sme v tejto situácii počuli od našich zodpovedných mužov, nenasvedčovalo nikdy tomu, že by si naši vodcovia uvedomovali blízkosť a akútnosť nebezpečenstva.

V dobe okolo Februára bol náš generačný spor už nielen povahy emocionálnej, ale i vecnej. Vedeli sme už, alebo sme to aspoň silne pociťovali, že tretia republika je teoreticky a prakticky v rozpore k Masarykovi. Vedeli sme už, že naša politická reprezentácia nie je na výške úlohy. Ak sa nemýlim, prijala naša generácia Február nie ani ako porážku, ale skôr ako debakl, ako posledný článok celej reťazi chýb a vín. Padli sme do náručia komunizmu ako padá so stromu shnilé ovocie, to jest váhou vlastného rozkladu. To je, myslím, prevládajúci názor našej generácie o februárových událostiach.

Exil priniesol naše qui pro quo s bývalými politickými vodcami. Octli sme sa tvárou v tvár mužom, ktorí niesli zodpovednosť. Ak

sme dovtedy stále brali do úvahy činiteľov, ktorí determinovaly pád československej demokracie nezávisle na Československu samotnom, to jest „Ducha Jalty“, „Svetovú situáciu“, „Omyl storočia o povahe komunizmu“, „Svetovú krízu demokracie“, ak sme dovtedy vážili vinu našich politikov vždy pod zorným ohlom oných činiteľov, v exile došlo k určitému vyjasneniu. Osobný styk s politikami mal za následok priamo lavinovitý „súmrak bôžkov“.

Čo nám napovedal kontakt s našou bývalou reprezentáciou, to ilustrovala názorne a presvedčive degenerácia a neplodnosť exilnej politiky. Naša diagnóza: Naši zodpovední mužovia neboli zodpovední. Je dosť problematické hovoriť o ich vine: dali zo seba všetko, čo v nich bolo. Urobili skutočne všetko, čo bolo v ich schopnostiach. Viac urobiť nemohli; prehrali sme dávno pred Februárom. Kto stroskotá na nejakej úlohe, môže stroskotať pre to, že úloha bola ťažká, ale tiež pre to, že jeho výkon bol neprimerane chabý. Myslím, že celá moja generácia sa shoduje v názore, že výkon našich vodcov bol neprimerane chabý. Motív Jalty a „Svetovej situácie“ je takto zatlačený do pozadia.

V prvých rokoch exilu sa spor „starí-mladí“ obmedzoval predovšetkým na kritiku tretej republiky. Mali sme pocit, že naša politická reprezentácia čosi zradila. Čo sme od nej v exile čakali, bol vlastne len návrat k prameňom; pohybovali sme sa ustavične na pôde iba československej skutočnosti. Až v neskorších rokoch exilu sme pochopili, že ten návrat k prameňom už nepostačuje, že problém presahuje Československo, že otázka budúcnosti celej západnej spoločnosti je otázkou novej inšpirácie, nových myšlienok, metód a koncepcií. A opäť to neboli naši prominenti, kto nám ukázal a ukazuje cestu. Sú to opäť cudzinci: Burnham, Russell, Benda, Jaspers, Dewey, Aron, Brugmans . . . alebo trebars Truman, Schuman, Acheson, Spaak . . . Naš oficiálny exil opäť nie je na výške úlohy. Jeho odpoveďou na totalitnú výzvu je tienohra politických drobnostrán. Pozitívnej práce v oficiálnom exile toľko, čo by sa za nehet vošlo.

Pod tlakom „Jediného sveta“ sa včerajší rozpor prevážne povahy emocionálnej mení v rozpor povahy ideovej, vecnej a takmer programatickej. Nie je to už kritika tretej republiky, čo udáva náš pomer k „starým“, ale ich postoj a kvalifikácia pre úlohy, ktoré pokladáme dnes za základné. Keby naša generácia vedela už celkom jasne a konkrétne, ako realizovať ideu eurupskej jednoty, „novej de-

mokracie“, „novej politiky“ a t.d., pravdepodobne by sa generačný rozpor prejavil ešte výraznejšie ako spor zásadný.

Až v praxi by sa asi ukázalo, že program ideál našej generácie je iný, než je program a duch „starých“. Na ilustráciu niekoľko príkladov: Myslím, že pre väčšinu príslušníkov našej generácie neznamenaajú staré politické strany prakticky nič; keď hovoríme o „nových“ stranách, máme na mysli obyčajne anglosaský vzor; názor, že by nám stačily tri strany, konzervatívna, liberálna a progresívna, som počul veľmi často. Iný príklad: Keď hovoríte so „starými“ o nejakej otázke, ktorá sa dotýka Československa, vždy sa octnete nakoniec u Mnichova a nemeckého nebezpečenstva. Toto nemecké nebezpečenstvo je v staršej generácii čosi ako šok alebo aspoň silný ressentiment. Pre našu generáciu je, myslím, Nemecko iba problémom medzi problémami. Vieme, že sú i medzi Nemcami výborní demokrati a solidarizujeme sa s nimi bez akýchkoľvek psychických zábran. Iný príklad: Myšlienka európskej jednoty, či federácie je dnes v móde. Pre „starých“ je európska jednota veľmi často iba oportúnizmus alebo v najlepšom prípade východisko z najvyššej núdze a osobné sebazaprenie. Pre nás, myslím, je európska jednota, či nejaká menšia federácia, ideál a hodnota sama o sebe. Myslím, že vidíme už ten nový celok, a že sa s ním stotožňujeme. Dalo by sa povedať, že naše vedomie presahuje hranice nášho štátu. Cítíme sa, myslím, aspoň v zárodkovej forme ako Europania.

Zdá sa mi, že prevládajúci ethos našej generácie nie je už inšpirácie romanticko-vlasteneckej. Tu sa javí generačný rozpor snád' najvypuklejšie. Čo je pre staršiu generáciu veľmi často ešte živým zážitkom, platnou hodnotou, konkrétnou skutočnosťou a skoro vyčerpávacím obsahom vedomia politického a mravného, je pre nás veľmi často iba prázdna fráza a kliše. Počúval som s priateľmi nedávno rozhlasový prejav istého prominenta. Bol v tom prejave celý slovník romanticko-vlasteneckého ethosu: „Slnko slobody, ktoré nám zase zavesvitne“; „Vlast', ktorá úpi pod okovanou botou cizáka“; „Dnes je to syn českej matky, kto pomáha okupantovi...“. Vypli sme rádio s pocitom, ktorý možno označiť ako pocit fyzickej nevoľnosti. Prevládajúci ethos staršej generácie je pre nás prázdny pathos, „promlouvání k národu“, ako to ironicky nazývame. Nič nám nehovorí tá „okovaná bota cizáka“, iba snád' to, že autor nemal čo povedať.

Myslím, že žijeme v „inom svete“ než väčšina našich „starých“. Nesústredíme svoj

záujem na československú problematiku, Košický program, otázku februárovej viny, cestu prezidenta Beneša do Moskvy, sudetský alebo slovenský problém. Nezanedbávame tieto veci (pokiaľ viem, sledujú príslušníci našej generácie pečlivo a systematicky napríklad sudetskú publicistiku; neviem, či niečo podobného a v takých rozmeroch podniká oficiálny exil), ale naša perspektíva je širšia. Viac nás zaujímajú otázky, dotýkajúce sa osudu celej západnej kultúry; uvedomujeme si dobre, že československý príklad je iba zlomkom celku. Zaujímá nás teda viac než Košický program alebo „parita v Rade“ trebárs Marshallov plán alebo skomunizovaná Ázia. Ako svoj program pociťujeme plány na integráciu Európy, rôzne projekty ako Schumanov plán, Zelený plán alebo Európsku armádu. Žijeme, myslím, na úrovni širších a základnejších problémov, než sú tie, ktorými sa zamestnáva a zdá sa, vyčerpáva, oficiálny exil.

Pri tom však nemáme pocit, že by sme žili v nejakej „nečeskoslovenskej“ duchovnej atmosfére. Naopak, sme skoro presvedčení, že správne interpretujeme starý československý kurz. Nevidíme prakticky žiaden rozpor k mäsarykovskej línii i keď si niekedy uvedomujeme, že sme občas viac pokračovateľmi v duchu než v litere. Ak sa nemýlim, máme všetci pocit a skoro jistotu, že náš oficiálny kurz správne anticipoval dobu, a že jeho hlavné zásady sú obecnej a aktuálnej platnosti.

Ak teda žijeme na úrovni nových problémov, nie sú tie problémy pre nás predsa len celkom nové a atmosféra celkom cudzia. Nepociťujeme rozpaky pred federalizmom, pretože vieme dávno, že národ je viac prostredkom než hodnotou; nemusíme sa premáhať pri predstave Európy, organizovanej podľa racionálnych hľadísk, pretože v našom národnom vedomí, myslím, prevažovali od počiatku racinálne prvky; keď myslíme na Koreu, Indočínu alebo Tunis, pociťujeme problém už ako náš problém, pretože pojem demokratickej zodpovednosti je dávno našou „tendence d'áme“.

Tvárou v tvár všetkým problémom našej doby zostávame „prvou generáciou Československa“. Tendujeme stále k predstave nadriadenej rozumu nad vierou a k predstave protikladu medzi nimi hlavne vo sfére poznávania a praktickej činnosti. Motivujeme demokraciu viac pragmaticky než metafyzicky. Myslím, že celá oblasť metafyziky se pre nás obmedzuje na konštatáciu nedotknuteľného a suverenného svedomia. Sme väčšinou špiritualisti, ale náš špiritualizmus je inšpirácie humanistickej, nie transcendentálnej. Sme náchylní veriť iba v

autoritu rozumu a individuálneho svedomia. Myslíme, že „zdravé“ ľudské svedomie je najvyšším sudcom, a že človek je reálnejší fakt než akékoľvek kolektívum, národ, trieda, stav alebo strana. Myslím, že naša generácia je po výtke liberalistická; sloboda je však pre ňu viac výzvou k intervencii než výzvou k „Laissez-faire“; preto budí niekedy dojem určitej ľavosti a autoritárstva.

Postoj našej generácie ku komunizmu je typický pre československý pôvod nášho myslenia a hodnotenia. Myslím, že odpovedáme na komunizmus zvýšeným racionalizmom, zvýšeným dôrazom na ľudské možnosti a schopnosti, zosilneným prízvukom na sociálny aspekt demokracie. Nijak nás nedeprimuje skutočnosť, že i v komunizme jestvuje akýsi racionalizmus a akýsi voluntarizmus. Vidíme v komunizme iba racionalizmus *fiktívny*, voluntarizmus *primitívny*, rovnosť mytickú, medzinárodnosť *falošnú*. Podobne ako nacizmus, netriasol ani komunizmus našou istotou, že naša stará čs. orientácia je v podstate správna.

Na dokreslenie duchovného profilu našej generácie je, myslím, dôležité aspoň v stručnosti načrtnúť jej vzťah k našej politickej reprezentácii z rokov 1945-1948. Ak sa nemýlim, má naša generácia — napriek všetkému, čo som doteraz povedal — oniečo bližšie k demokratickej reprezentácii tretej republiky než k osobnostiam

a stranám, ktoré sa jej nezúčastnily. Je to dost' paradoxné, ale myslím, že je to pravda. Ak sa nemýlim, pokladá moja generácia — s vedomím trapnej relativity — demokratickú garnitúru tretej republiky za našu najlepšiu demokratickú garnitúru (oficiálnu).

*

Záver môjho článku bude uťatý. Sám by som rád načrtnol nejakú nádejnú perspektívu a východisko z nášho generačného sporu. Ak je pravdou, že v danej chvíli „nastupujúca generácia nenastúpi“, ide o problém, ktorý môže mať ďalekosiahle následky. Človek cíti povinnosť nájsť východisko a predsa len nejak preklenúť tie sborené mosty; čím viac však nad vecou premýšľa, tým viac sa zdá, že tie mosty sú naozaj sborené, že styčných bodov je málo, zato však rozdielov mnoho.

Myslím, že sa tu nedá nič ujednať, vyplánovať a vyorganizovať. Problém sa vyrieši (alebo nevyrieši) *via facti*. Náš generačný rozpor sa myslím nedá urovnať tradičným spôsobom „zapojenia mladých“. Koho touto metódou strany získali, sú iba tí „starí“ medzi mladými. Naznačil som už, že je prevládajúcim názorom mojej generácie, že náš oficiálny exil musí byť vymenený. Potrebujeme novú „sadu“ ľudí „jediného sveta“. Zatiaľ ich nemáme. Pre začiatok by teda musela stačiť aspoň nadgeneračná jednota tých, ktorí sa „okysličujú“.

JAN TUMLÍŘ:

KAMNA JSOU VYCHLADLÁ

*Kamna jsou vychladlá,
za oknem moucha k zbláznění;
on nepřichází —*

*Co se mi naslibovaly hvězdy!
Opita zářným alkoholem jara,
svůj vlastní svět jsem tehdy chtěla stavět,
k cizímu smutku cize necitelná.
Ale náš vesmír je úplný jednou pro vždy
a hvězdy nepřijmou nikoho mezi sebe.
Všechno mi lhalo,
kapradí, kukačky v senách
i planoucí louky:
budlím teď v cizím, necitelném světě,
který mi zanechali jiní.
Prolhané mládí —*

*tvé kosti vybělené
mile mě pouště nyní rozměřují.*

*Do okna zalétá poslední tramway,
zvědá se teplý vítr a podzim
voní nad hladinou vysychajících potoka.
On stále nepřichází.*

Za oknem — —

*Krahujec jeho srdce se topil v mé krvi.
Co jsem měla, jsem mu dala
v naději, že mne učiní ptákem,
oštěpem, hvězdou.*

*Co jsem měla jsem mu dala,
bez lítosti, bez výhrady,
ale čím víc člověk dává —*

*Už mne nemiluje,
zase šel za ní a přijde až pozdě,
cizí, odměřený.
(Kéž by mne mohl milovat)*

Za oknem hvězdy k zbláznění.

(Ze sbírky „Hořká voda“.)

O EVROPU ZÍTRKA

O. KOSTRBA-SKALICKÝ.

NECELÝCH sedm let poválečného vývoje obohatilo moderní historii o dva paradoxní zjevy: Rozdělení světa na diametrálně odlišné politické, hospodářské a ideologické celky oživilo úsilí o sjednocení Evropy. A tato snaha je neúčinněji podporována mimoevropskou mocností, Spojenými Státy Severoamerickými, které jsou současně jediným státem světa, za jehož demokratickým zřízením stojí i potřebná síla, schopná nejen zachovat demokracii ve vlastní zemi, nýbrž i intervenovat účinně všude tam, kde demokracie je ohrožena. Přiznejme si, že dnes jsou právě Spojené Státy Severoamerické hybným perem veškerého praktického a viditelného úsilí o sjednocení, ozdravení a posílení Evropy. Vývoj Severoatlantického a Evropského obranného souručenství v době mezi listopadovou konferencí římskou a únorovou konferencí lissabonskou je nejlepším důkazem pravdivosti tohoto tvrzení.

Je mnoho Evropanů, kteří jsou ochotni vykládat různé důkazy evropské ochrnutosti a nemohoucnosti jako evropské přednosti, a pro které je mnohá evropská přednost pouze dalším důkazem americké nedokonalosti. Těmto Evropanům je pochopitelně americké poručnictví nepřijatelné. Jejich námítky, většinou zcela akademického rázu, by byly vhodnými tematy diskusí a debat, ovšem pouze v dobách idyličtějších než je naše. A zůstává zásluhou Ameriky, kterou mnozí z našich Evropanů vidí stále ještě brýlemi předsudků a za clonu chybně kompenzovaného komplexu méněcennosti, že první poznala do jaké míry je dnes organisování účinné obrany důležitější a přednější, než nekonečné debaty západoevropských theoretiků a východoevropských exilních politiků.

Tímto zjištěním není naprosto vyslovován požadavek pálit kadidlo bezměrného obdivu před severoamerickými oltáři a obětovat zdravou soudnost novým bohům. Současně je však nutné ozvat se proti druhému extrému, který dnes bohužel charakterisuje tak mnohého závistivého, zstrašeného, či nedosti seběvědomého Evropana: Tímto extrémem je nepřiznat jim schopnost nalézati poučení v chybách minulosti. Bylo by nesprávné zapomenouti na nedostatky americké politiky v době poslední války a na její chyby poválečné. Stejně nesprávné, ba dokonce zlomyslné, by však bylo vyčítat neustále Američanům, kteří se dnes zabývají našim kontinentem, neblahou Jaltu a Teheran.

Bezesporu, je ještě mnoho bílých míst na americké mapě evropských problémů. Zjištění těchto nevědomostí by však mělo být spíše důvodem pro přátelskou pomoc, než pro jejich zneužití jako vítaného důkazu oprávněnosti evropských pochyb, které v mnohých případech patří spíše do oboru psychologie než do problematiky politické.

Mezitím co se v různých debatních kroužcích a spolicích — s honosnými přídomky „evropský“ — sice hodně mluvilo, diskutovalo, projednávalo a odročovalo, vrhli se Američané do práce s intenzitou, která v mnohém připomíná účinnou neortodoxnost jejich někdejšího úsilí o spojenecké vítězství v minulé válce. Mezitím co Evropané neuskutečnili vlastně nic z krásně znějících resolucí a protokolů různých „evropských“ zasedání, byl vypracován, přiznejme si, že jen pod americkým nátlakem, status Evropské armády. Pouze zásluhou Spojených Států Severoamerických byli nevraživí evropské sousedé přinuceni zahledět se společně na hrozící nebezpečí a poradit se o nejnaléhavějších protiopatřeních. Evropská spolupráce hospodářská, vojenská a měnová v rámci Severoatlantického a Evropského obranného souručenství je z větší části prací USA a ne zásluhou Evropy. O finanční stránce celého problému ani nemluvě. Mezitím co Evropané stále ještě nedohodli ani cestovní pas pro mládež a nepokročili dále než k symbolickému spalování hraničních závor mladíckými nadšenci, objevily se v některých západních zemích mnohé konkrétní důkazy amerického úsilí, nejen o sjednocení, nýbrž i o obranu Evropy.

Bylo by naivní nepřiznati, že jediným motivem americké pomoci není snad láska k bližnímu a k demokracii. To, že Amerika budováním evropské obrany a úsilím o země za „Železnou oponou“ bojuje i za sebe a zachraňuje tak předem život mnohému z vlastních občanů, americké zásluhy nijak nezlehčuje. Lode dopravující do Evropy vojenskou výzbroj a výstroj a hospodářské a politické experty zůstávají stále cennějším přínosem pro budoucnost Evropy než celé tuny papíru popsaného resolucemi ochrnutých Evropanů. Gigantická technická zařízení, dobývající svobodnému slovu ether východní Evropy, platí více než to, co doposavad pro Evropu udělali Evropané.

Cesta evropských demokratů by tedy měla být stejně jasná jako poznání, že Evropa ne-

jen že nemůže bez amerického spojence vésti boj za vlastní svobodu a sjednocení a boj za osvobození evropského východu, nýbrž že i pouhá její záchrana před záhubou je neproveditelná bez americké pomoci. A zde je na místě apelovat na evropské demokraty, na demokraty poctivé, odhodlané a nekompromisní: Jejich místo je na straně amerického spojence! A američtí demokraté by neměli nikdy zapomínat, že jejich přirozenými spojenci v Evropě jsou pouze, výlučně a jedině demokraté evropští.

Vojenské jednotky procházející neznámým územím potřebují vůdce znalých místní topografie. Americké úsilí o Evropu a americký boj proti komunistické hegemonii předpokládá znalost evropské topografie politické. Jedině americká spolupráce s evropskými demokraty může zabránit, aby americká pomoc Evropě a americký zájem o Evropu nebyly zneužity defektními a nedemokratickými evropskými živly. Jedině tato spolupráce znemožní, aby úsilí věnované na vítězství demokracie nepomáhalo naopak evropskou demokracii podkopávat. Chybný americký výběr evropských spolupracovníků a chybný postoj evropských demokratů vůči americkému spojenci by mohly způsobit škody opravdu nedozírné. Demokratický, americko-evropský „teamwork“ je zásadním předpokladem zachování demokracie v Evropě budoucnosti. Jedině spolupráce a vzájemná důvěra mohou paralyzovat některá nebezpečí skrývající se za dnešní konjunkturou „boje o Evropu“ a přispět k odhalení chyb, které by díky neznalosti specificky evropských problémů mohly ohrozit dosažení konečného cíle.

Dnes nebojuje demokracie v Evropě pouze proti komunistické snaze o dosažení nadvlády, nýbrž i proti každé jiné nedemokratické formě úpravy evropských poměrů. Nebezpečí nehrozí pouze z extrémní levice, nýbrž ještě stále i od tamtud, odkud padly první výstřely proti demokracii před poslední válkou.

Dnes předpokládá účinný boj proti bolševismu zvýšené úsilí o odstranění západoevropské nechuť ke společné práci, o odstranění západoevropské vlašnosti vůči kremelské hrozbě. Bez milosti je nutno pranýřovat evropskou tendenci žít pouze na útraty USA a přenechat jim veškerou starost i oběti evropské obrany a evropského sjednocení. Spojené demokratické evropsko-americké úsilí se musí obrátit proti pokrytectví a zbabělosti, maskovaným falešnou objektivitou některých evropských politických neutrálů. Musí se obrátit proti krátkozrakosti určitého druhu evropského pacifismu a musí bojovat proti sovětofilským ilusím některých

buď neinformovaných nebo i idealistických politických skupin a proti dnes zcela neopodstatněné vznešenosti evropského izolacionismu.

Jedině spolupráce s evropskými demokraty může přivodit u amerických spojenců potřebné poznání, že k boji o Evropu, o její budoucnost, její sjednocení, k boji proti komunismu není zapotřebí spojenců jejichž jediným doporučením je „odvěký“ boj proti bolševismu, praktikovaný před nedlouhou dobou buď v Moravcově Lize proti bolševismu, nebo ve flámské, španělské, hunyadovské nebo jiné SS-divisi na Východě. Tento boj proti komunismu je nutno překládat do angličtiny věcně pouze jako „boj“ za Hitlera a Himlerův „východ plavovlasých a modrookých nadlidí“.

Ve spolupráci s evropskými demokraty mohou Američané pochopit, proč by evropští antikomunisté neradi viděli na stejné straně bariády všechny ty, kteří za Evropu bojovali již jednou: tehdy ovšem za „Novou Evropu“ Leona Degrella, Horthyho, Emanuela Moravce, Ante Paveliče, Jozefa Tisy, Pierre Lavalu, Musserta a Quislinga a dnes za nenápadnou renesanci nacionalismu, rasové nenávisti či revisionismu.

Se zřetelem k situaci na východ od „Železné opony“ nesmí se boj o Evropu státi totožným s bojem za nastolení jakéhosi modernisovaného temna, realizovaného těmi zpátečníky, kterým je nynější situace pouze vhodnou záminkou jak bojovat proti poctivé a upřímně myšlené pokrokovosti. Americká pomoc nesmí poskytnouti nové možnosti těm, kteří maskují své pravé úmysly zdánlivě pokrokovým „Evropanstvím“, a za jejichž libozvučně lidumilnými frázemi se skrývá protikřesťanský klerikalismus či jakýsi osvícený feudalismus.

Evropští i američtí demokraté by si měli uvědomit, že osvobozená střední a jihovýchodní Evropa upadne opět v původní národnostní boje, nedohlédne-li silná demokratická autorita na demokratisaci generací starších a demokratickou výchovu generací mladších.

Povinnosti evropských demokratů, kteří nechtějí pouze sloužit a demokratů amerických, kteří na sebe vzali tak zodpovědný úkol, nejsou ani snadné, ani bez nebezpečí. Spojené Státy Severoamerické jsou však dnes identické s jedinou militantní a intervenující demokracií na celém světě a budoucnost evropské demokracie proto vyžaduje, aby tato jediná skutečná demokratická síla vyhrála, s evropskou pomocí, nejen studenou válku proti bolševismu a případnou srážku mezi světem otroctví a světem svobody, nýbrž aby hlavně vyhrála budoucí mírové a demokratické uspořádání Evropy.

DIPLOMACIE NESTAČÍ

LUDEK DAVID.

Tři důvody nás vedly k tomu zabývat se podrobněji knížkou George F. Kennana „American Diplomacy 1900—1950“ (University of Chicago Press, 146 pp., 1951). Je ne-tradičně stručná, upřímná a podnětná. Za druhé George F. Kennan vyjadřuje brilantně některé soudy blízké té menšinové tendenci v americké zahraniční politice, která je nám cizí: tendenci, kterou bychom — v nespravedlivé stručnosti — charakterisovali jako reál-politiku, úctu k principu mocenské rovnováhy, počtářské posuzování mezinárodních konfliktů pouze podle faktorů síly s vyloučením otázky kdo je v právu, víru v nesmrtelnost národní suverenity a zbytečný despekt k mezinárodním organisacím a federalisačním snahám. Za třetí jejím autorem je nově jmenovaný americký velvyslanec v Moskvě, jenž řídil od roku 1947 do roku 1950 plánovací štáb State Departementu a vytyčil zásady „containment policy“.

George F. Kennan má za sebou 25 let ve službách State Departementu. Je považován za jednoho z největších znalců Sovětského svazu, kde ztrávil několik let na americkém velvyslanectví, prvně v roce 1933 s velvyslancem Bulitem, když Spojené státy navazovaly diplomatické tyky se sovětskou vládou. Od roku 1947 řídil plánovací štáb ve State Departementu. Za této práce musil uznat, jak píše — „nedostatek obecného ujednání jak ve vládě, tak mimo vládu, o základním konceptu, na němž je postaveno vedení zahraničních vztahů Spojených států. Právě vědomí nedostatku takového přiměřeně formulovaného a široce přijatého teoretického základu, jak podepřít vedení našich zahraničních vztahů, vzbudilo můj zájem o koncept, jakým se řídili naši státníci v minulých desetiletích.“

G. F. Kennan odešel ze státní služby, aby ve studiu historie hledal odpověď na tuto otázku. Výsledkem je soubor přednášek, které měl na chicagské universitě. Knížka stručná, žádný sborník dokumentů a citací z memoirů. Kennan se ptá, jakými zásadami se řídili američtí státníci, zda jejich cíle byly správné, a zda k jejich dosažení užívali správných method. Nepíše o historii pro historii, ale hledá v rozboru minulosti oporu pro zahraniční politickou koncepci dnešku.

*

„Před půl stoletím lid této země měl vůči světovému okolí pocit úplné bezpečnosti, jaký podle mého soudu neměl žádný národ od doby Římského imperia. Dnes je tomu takřka obráceně — naše národní vědomí je nyní ovládáno pocitem nejistoty větší než je nejistota mnoha národů západní Evropy, které stojí blíže a v

v postavení daleko více zranitelném vůči tomu, co je pramenem našich starostí.“

Kennan analysuje příčiny tohoto obratu; řada faktorů se vymykala působnosti americké politiky: oslabení Evropy oběma válkami, hospodářský ústup Velké Britanie a excentrický vývoj britského společenství národů, na druhé straně růst sovětské moci, podmíněný právě zánikem mocenské rovnováhy v Evropě.

Ukazuje však na jednotlivých fázích, že Spojené státy často propásly možnost řídit běh událostí příznivějším směrem. Kritické ostří obrátil Kennan nejprve na americkou politiku před prahem tohoto století, na dobu americko-španělské války v roce 1898 a její následky. President, senát, vojáci i nezodpovědné válečné štvání tisku, každý dostává svůj díl. Otevřeně odmítá imperialistické tendence uvnitř amerického národa, které — zásluhou intriky několika strategicky umístěných osob — přivedly Spojené státy k útočné válce. Spojené státy porušily samy své demokratické zásady, když anektovaly Filipiny, Guam, Havaj, Kubu a Puerto Rico s vědomím, že obyvatelé těchto zemí nedosáhnou nikdy statutu amerických občanů. „Králové mohou mít poddané; je otázka, zda je může mít republika.“

Neméně závažný je však druhý aspekt tohoto problému: jaký užitek měly Spojené státy z těchto anexí, a zda americká správa přinesla domorodému obyvatelstvu prospěch. Kennan odpovídá na obě otázky záporně: „Ve třicátých letech jsme se rozhodli dát Filipinám svobodu, a před nedávnem jsme to učinili; ve skutečnosti nikoli však pro jejich blaho — nikoli v prvé řadě že bychom je litovali nebo je považovali za připraveny pro svobodu a že bychom cítili povinnost povolit jim svobodu — ale spíše proto, že jsme to považovali pro sebe za menší

nevýhodu; protože hospodářské spojení, které vyplývalo z jejich existence pod naší vlajkou ukázalo se nevýhodným pro mocné soukromé zájmy v naší zemi; protože, jinými slovy, nebyli jsme schopni snášet na dlouho ty základní oběti, obsažené v pojmu „břemeno bílého muže“.

Ale tady se pak Kennan pouští do otázky, která přesahuje problém Filipin či Puerto Rica. Do otázky, zda americká demokracie — a demokracie vůbec — může pomoci k demokratisaci národů, které jsou od evropské civilizace odlišné. Kennanův závěr je pesimistický:

„Jestliže je pravda, že naše společnost je schopna poznávat pouze kvalitu, kterou zveme „občan“, tedy přesahuje její nejvnitřnější povahu, jestliže se pokouší jednat s kvalitou zvanou „poddaný“ (subject), pak tedy potenciální rozsah našeho systému je omezen; pak tedy se náš systém může vztahovat pouze na národy našeho druhu, na lidi, kteří vyrostli v osobitém ovzduší nezávislosti a sebedůvěry, na lidi, kteří naše instituce mohou přijmout, radovat se z nich a být s nimi spokojeni. V tomto případě spravovat odlišné národy není naším úkolem. V tomto případě tedy existuje mnoho věcí, kterých se my Američané máme vyvarovat, a mezi nimi je přijímat jakýkoli druh otcovské odpovědnosti za kohokoli, ať je to i jen ve formě vojenské okupace, jestliže se jí pokud možná vyhnout můžeme, či na dobu delší než je to absolutně třeba.“

Nesouhlasíme s touto skeptickou výzvou k izolacionismu, která nepřímě desavuuje jak pokusy spojenecké okupační správy o demokratisaci Německa a Japonska, tak i práci evropských států ve svěřeneckých územích Afriky a Asie. Proti Kennanovi mluví dvě věci.

Za prvé: Filipiny, demokratisované a podporované ve svém vývoji Spojenými státy, a Indie, připravená k samosprávě Angličany, jsou jediné země Orientu, kde panuje pořádek, a kde komunismus není druhým vládcem státu. Způsob, jakým Angličané připravili přeměnu Indie z kolonie v samostatný *demokratický* stát, zaručil jim respekt světa a přátelství indické republiky. Indie s pomocí evropskou vychovala demokratickou generaci, demokratickou garnituru, která ji bude bránit proti komunistické záplavě. Stejně tak nebyla marná práce Američanů na Filipínách, které jsou dnes na Pacifiku spojenci Spojených států. Organizace Spojených národů vytvořila systém „otcovské odpovědnosti“ tím, že Svěřenecká rada dbá, aby státy pověřené správou nevyvinutých zemí se řídily cílem stanoveným v Chartě: rozvíjet životní a kulturní úroveň obyvatelstva, školit samosprávné pracovníky a

připravovat tak budoucí samostatný stát. Spojené státy tuto linii všemožně podporují a dokonce i mimo rámec OSN doplňují Trumanovým programem pomoci zaostalým zemím.

Za druhé: jestliže snaha pomoci nevyvinutým zemím k hospodářskému pokroku a k demokracii je spojena pro vykonavatele s obětmi a s rizikem, je rizikem mnohem větším o tuto demokratisaci se vůbec nepokusit. Znamenalo by to ponechat tyto země na pospas komunistické infiltraci a dříve nebo později vidět je pod rudou vlajkou. Proto kvietismus, jaký vane z Kennanových vět, zdá se být vzdálen realismu. Americká zahraniční politika nemůže riskovat svědecký postoj, a také to nečiní. Pro přítomnost i pro budoucnost zdá se nám správné, že — vyjádřeno Kennanovým termínem — republika může mít poddané za podmínky, že z nich chce občany vychovat.

Ještě hůře vyšly z Kennanova rozboru zásady a praktiky americké politiky vůči Číně, jež jsou známy pod pojmem „Open Door Policy“ (politika „otevřených dveří“ měla zabránit dělení Číny mezi velmoci, zaručit její teritoriální i administrativní integritu a dát všem evropským státům i Japonsku stejná práva obchodu a koncesí). Co Kennan kritizuje, je papírovost této americké politiky, která se spokojila jen vyhlášením ušlechtilých zásad a vlašným souhlasem jiných vlád; nikdy však nedovedla tyto ušlechtilé zásady prakticky uhájit a vynutit jejich respektování. Když Rusové rozšiřovali své panství nad Mandžuskem a když se japonská vláda dotázala ve Washingtoně, zda Američané jsou připraveni přimět Rusy ozbrojeným zákrokem k respektování čínské integrity, odpověděl ministr Hay negativně. Proto Kennan po zásluze odmítá vidět v politice otevřených dveří kladný a významný zásah Spojených států do otázky Číny, a hodnotí ji jako nedomyšlené a předem k nezdaru odsouzené gesto.

Stejnou ošidnou linii zachovávala pak podle Kennanova soudu americká politika na Dálném Východě po celé půl století; totiž vyzývala čas od času velmoci, aby vyjádřily svůj souhlas s ušlechtilými principy, ale neučinila nic, aby integritu Číny bránila.

„V naší diplomatické praxi má zřejmě velkou a trvalou životnost tendence dosahovat zahraničně politických cílů tím, že nutíme jiné vlády podepisovat prohlášení vysokých mravních a legálních principů. Tato tendence je jistě spojena se silnou americkou vírou v moc veřejného mínění zpracovávat vlády. Je také bezpochyby spojena s vysloveně americkou tendencí přenášet zákonité koncepty z pole domácího na mezinárodní: věřit, že mezinárodní společnost může a má fungovat na základě obecného

smluvního závazku, a tudíž zdůrazňovat slovní ujednání spíše než konkrétní projevy mocenského zájmu.“ — Tento závěr spojuje příliš násilně positivum i negativum a tak se k němu ještě později vrátíme.

Hlavní kritiku obrátil Kennan na americkou politiku vůči Japonsku. Nelze popřít, že — čistě mocensky vzato — politika otevřených dveří ři prospěla nakonec jen Moskvě, a že tlak, vykonávaný Washingtonem na Japonsko, vyzněl nakonec nikoli ve prospěch Číny, ale ve prospěch Sovětů. Budiž nám však dovoleno poznamenat, že dobovačnā politika japonských militaristických vlád nedávala americkým státníkům jinou volbu, než buď tolerovat japonské dobývání Číny, nebo je alespoň nepřímou brzditi. I když je Kennan velmi rezervovaný, přece je patrné, že by byl první možnost považoval za menší zlo. Tady ovšem je nesmiřitelný rozpor mezi reálpolitikou a mezi demokratickými zásadami. To, že americká politika v Číně skončila katastrofálně, dalo by se snad vysvětlit spíše rozborem ústupné politiky Rooseveltovy politiky za války a vnitřní ochablosti čínského režimu. Tolerance japonského dobovatelství však lékem být nemohla.

*

Když rozebírá americkou zahraniční politiku v období dvou světových válek, poukazuje Kennan na nedostatek pevného a důsledného postupu, na malé porozumění Američanů pro zachování mocenské rovnováhy na kontinentě. Považuje za pochybenou „legislaticko-moralistickou metodu“, kterou používali američtí státníci při rozboru mezinárodní situace, na místo chladného odhadu mocenských faktorů. Kritika Wilsonova programu je mistrně ironická, což poněkud umenšuje její spravedlivost.

Nemůžeme bohužel sledovat všechny problémy, které Kennan rozebírá; ani otázku, zda demokracie má právo dávat válce charakter křížového tažení a požadovat bezpodmínečnou kapitulaci, ani thesi, že Západ nečinil v Moskvě, Teheraně, Jaltě a Postupimi víc koncesí Sovětům, než kolik už Sověty vlastně měly v kapse. Všimněme si nejprve Kennanovy myšlenky, že obě války proti Německu se minuly svého cíle, alespoň pokud jde o Německo samotné.

„Obě války byly bojovány ve skutečnosti s úmyslem Německo změnit, opravit jeho chování, učinit Němce trochu jináči, než jací byli. Ale dnes, kdyby někomu byla dána možnost dostat zpět Německo z roku 1913 — Německo ovládané konservativními, ale poněkud umírněnými lidmi, ani nacisty ani komunisty, Německo silné, sjednocené a neokupované, plné

energie a důvěry, schopné hrát znovu roli jako protiváha ruské moci v Evropě — dobrá, byly by proti tomu námitky s mnoha stran, a ne učinilo by to každého šťastným, ale v mnohém by to neznělo tak špatně ve srovnání s našimi problémy dnes.“ Zbožné kdyby. Nelze přece při soudu o první a druhé světové válce zapomenout na to, že obě tyto války Německo připravovalo, začalo a vedlo s úmyslem proměnit Evropu ve své imperium. A při druhé dokonce nacisté chtěli vyhubit celé národy, aby opatřili životní prostor nadčlověku. Obrana demokracií nebyla v první řadě motivována úmyslem Německo převychovat, ale úmyslem *zabránit* Německu Vilémovu a později Hitlerovu v uskutečnění Lebensraumu. Byla to válka obranná, nikoli výchovná, a obranné cíle splnila, i když ne úplně. Kennan však z utrpení, škod a rozvratu, jaký války přinesly, dochází k tomu, že válku jako nejzazší prostředek k obraně demokracie bere v pochybnost. Nikdo nechce vracet thesi, že válka není receptem na všechno. Určitě tanky nejsou převýchovnou metodou, určitě rozbombardování německých měst nepřineslo Německo blíže k demokracii. To utrpení bylo však jedinou obrannou metodou proti antihumanismu nacistického Uebermensche. Válka dosáhla pozitivního cíle tím, že vítězství Spojenců zachránilo stamiliony lidí a polovině Evropy život v demokracii.

Kennan se ptá: „Je to opravdu možné, že všechno to krveprolití a oběti byly pouze cenou prostého přežití pro západní demokracie ve dvacátém století? Jestliže bychom přijali tento závěr, věci by vypadaly dost černě, neboť bychom se museli ptát sami sebe: kde to vše skončí? Jestliže toto byla cena za přežití v první polovině dvacátého století, co nás bude stát přežití v druhé polovině?“

Věci vypadají opravdu velmi černě. Ve svém přemítání o válce vzal si Kennan na pomoc citát z Remarquova „Na západní frontě klid“. Německý voják uvažuje o své budoucnosti bez budoucnosti, vyjadřuje tak zkratkovitě rozvratnou sílu války, která trvá dlouho po tom, co oschnou podpisy mírových smluv. Pohleďte na tuto „lost generation“, praví Kennan, toto je cena křížového tažení demokracie. Je to jediné místo, kde Kennan opustil svou přísnou racionalistickou analýsu; jistě zanechal mezi posluchači hluboký dojem; ve své úvaze však Kennan opomenul jeden fakt, který nemůžeme přejít mlčením: že totiž v Sovětském svazu a satelitních zemích existuje také „lost generation“, která svými životy a utrpením platí za trvání tohoto podivného míru. První světová válka stála osm milionů mrtvých. Kolik milionů mrtvých stálo a ještě bude stát

trvání sovětské diktatury, to ještě nikdo statisticky nezachytil. Věci vypadají dost černě také proto, že pozorovatelé na Západě zapomínají na to, že i cena míru, vyjádřená v životech lidí, je někdy tragicky vysoká.

Podle Kennana byla americká zahraniční politika vedena improvizovaně, s neblahým ohledem na vnitřní politiku, stranické a skupinové zájmy. Chyběl jí smysl pro udržování mocenské rovnováhy v Evropě a v Asii, nedovedla soustavně posilovat Anglii a Japonsko, které podle Kennanova soudu jako námořní velmoci nejsou orientovány na dobytí kontinentu jako je tomu u Německa či Ruska. Americká politika nebyla prý motivována realisticky, nepočítala s neměnnými mocenskými faktory; místo toho prý vnášela do mezinárodního života nepatřičné morální soudy, pokoušela se přisuzovat státům stejnou morálku jako jednotlivcům; přecenila prý význam ušlechtilých deklamací, chart a vůbec mezinárodních organizací. Nevážila si s dostatek diplomacie, realistického dohadování a snilkovsky věřila, že lze národům předepsat kodex chování a změnit mezinárodní společenství k svému ideálu.

Pozastavme se nejprve u jedné these, na níž Kennan staví svoji kritiku, totiž že je třeba brát existenci samostatných národních států, včetně hrozivých konfliktů, které jejich soupeření nese s sebou, jako daný a nezměnitelný fakt. Připustíte-li tuto these, pak jsou Kennanovy závěry zdůvodněny a jeho soudy o americké diplomacii a o „legalisticko-moralistickém postupu“ správné. Zdá se nám však, že proti této these mluví spousta faktů (a nikoli jen u amerických autorů, neboť George Scelle ze Sorbony ani Bertrand Russel ani řada jiných Evropanů nepatří mezi představitele amerického pojetí mezinárodního práva, ale přesto se s nimi shodují). První pádnou námitku dává Kennan sám, když píše, že „model národního státu není, nesmí být a nemůže být věc pevná a statická“, že podléhá vývoji. Pokládáme za logické, že vývoj může a bude směřovat k vytváření vyšších celků, jak se to už v přípravném stadiu děje: Evropský parlament ve Štrasburku, Atlantický pakt, Evropská armáda, Schumanův plán, Zelený plán, které všechny směřují k vytvoření nadnárodních autorit s atributy kdysi příslušejícími pouze národnímu státu. Dosaďadní anarchie mezinárodní může být odstraněna jedině vytvořením nadnárodních institucí s mocí zákonodárnou, soudní a výkonnou.

To je však pojetí, které Kennan zavrhuje; zamítá americké pojetí mezinárodního práva, ne-

připouští, že by v mezinárodním měřítku bylo možno provést takovou unifikaci, jaká třeba byla možná u 13 kolonií, z nichž vznikly Spojené státy. Celou závěrečnou kapitolu věnoval Kennan vyvracení toho, co nazývá „legalisticko-moralistním“ pojetím mezinárodních otázek. Přes důmyslnost Kennanových námitek považujeme tu „specificky americkou tendenci přenášet zákonité koncepty z pole domácího na mezinárodní, věřit, že mezinárodní společnost může a má fungovat na základě obecného smluvního závazku“ — za logickou a jedině správnou. Pokud Kennan namítá, že k uskutečnění mezinárodního řádu nestačí „zdůrazňovat slovní ujednání spíše než konkrétní projevy politického zájmu“, je nutno konstatovat, že zastánci supranacionálního řádu chtějí zákon obecně platný a *vynutitelný*, a tedy nepatří k těm, jimž Kennan svou výtku adresuje.

A obdivujeme-li Trumanovu a Achesonovu politiku uvnitř Spojených národů pak právě proto, že se nespokojují slovními deklamacemi, ale pomáhají uskutečňovat mezinárodní řád energickými zákroky a programatickým postupem. Jejich motivace je jistě „legalisticko-moralistická“ a přesto je realistická beze zbytku.

Zdá se nám, že Kennan zašel příliš k macchiavelistickému pojetí politiky, když vytýká Američanům, že „nejsme stále ještě připraveni přijmout platnost a oprávněnost mocenských činitelů a aspirací, přijmout je bez pocitu povinnosti mravního soudu, brát je jako existující a nezměnitelné lidské síly, ani dobré ani špatné, a hledat jejich bod nejvyšší rovnováhy spíše než jejich reformování a jejich potlačení“. Na jiném místě podobně Kennan soudí, že je nesprávné klást na chování států měřítko mravnosti. Když uvažuje o vývoji národních států, píše: „Funkcí mezinárodního systému není bránit tomuto procesu změn (t. j. změn hranic a vlád států) tím, že by mu uložil legální svěrací kazajku, ale spíše usnadnit tento proces: ulehčit přechody, mírnit hrubosti, k nimž často vede, izolovat a umírňovat konflikty, kterým dává vzniknout, a hledět, aby tyto konflikty nedosáhly forem příliš neúnosných pro mezinárodní život obecně. Ale to je úkolem diplomacie v tom nejstaromodnějším slova smyslu.“

Američané se mají prostě smířit s tím, že věčně budou existovat nezávislé státy, které si osobují právo vést válku pro dosažení svých „oprávněných požadavků“, že jediný lék je čas od času, když už konflikty přerostly diplomatům přes hlavu, vyhlásit mobilisaci a jít osvobozovat Evropu, kterou někdo ve jménu oprávněných požadavků začal dobývat, ale i za války dbát, aby princip mocenské rovnováhy zůstal zachován.

Jsme z hloubi duše přesvědčeni, že diplomacie nestačí. Že mají docela pravdu ti podle Kennana nerealističtí zastánci amerického pojetí mezinárodního práva, kteří chtějí místo džungle diplomatických tahů a protitahů konstituovat zákon pro všechny platný, závazný a vynutitelný.

*

Mr. Kennan formuloval zásady „containment policy“ vůči Sovětům. Byl to první krok k systematické obraně; sovětská rozpínavost ztrácí sílu tváří v tvář Atlantickému paktu, obrannému systému v Pacifiku, tváří v tvář hospodářské pomoci Evropě a zaostalým zemím. Je to účinná obrana demokratického světa.

Žádnou válku však — a ani válku studenou — nelze vyhrát defensivou. Containment Policy má své hranice a těžko čekat, že přinese rozhodnutí o tom, zda bude svět jednou sjednocen v demokracii či v komunismu. Vládcové Krem-

lu už mnohokrát mluvili o možnosti pokojného soužití obou systémů, aniž by mohli z paměti lidí vymazat fakt, že komunismus vepsal na svůj prapor světovou revoluci a světovládu komunismu jako svůj konečný cíl. Umění dohody a diplomacie, k němuž chová Kennan tolik důvěry, musí nutně ztroskotat tam, kde dva rozumějí pod týmiž slovy něco jiného. A mezi Sovětským svazem a demokraciemi nejde o dílčí zájmové rozdíly, ale o rozpor v nezákladnějším pojetí člověka, práva, státu. Sovětský svaz je realita nová, která se vymyká starému pojetí rovnováhy sil, staré diplomacii, pojmu národní suverenity.

Diplomacie tedy nestačí. Jediný způsob, jak se bránit komunismu, je vytvořit nadnárodní společenství. Americké pojetí mezinárodního práva může být v budoucnu — a doufáme, že bude — doplněním a dovršením dosavadní „containment policy“: bude pak metodou i řešením.

BÁSNÍK VE SPÁRECH APARÁTU

ALBERT.

*„Nepýtajte sa dečka: akože sa stalo,
keď smútok jeho plače nad hračkou rozbitou.
Kruhy sa zlomily vo štyroch uhloch.
Hľa, obraz, kosý, skrivený:
Romboid — zlámané trosky detských hier.“*

(L. Novomeský: Romboid 1932.)

V POSLEDNÍ DOBĚ přibývá na světovém knižním trhu děl, zabývajících se námětem svrchovaně zajímavým a podnětným: jsou to, často krví psané, konfese lidí, kteří se z inferna problematiky moderního člověka zachraňovali únikem do komunismu, aby nakonec vystřízlivění a rozčarování se kajícím vraceli k východnímu stanovišti. Spravedlivý řád lidství, jenž měl vyřešit všechny palčivé otázky, které kladla tápajícímu intelektuálovi neúprosná sfinx současnosti, byl prolhanou kulisou, maskující děsivé prázdnoty: a za těch pár prchavých okamžiků opájejícího sebeklamou, který odhalení nicot předcházel, bylo platiti cenou tak ohromnou, jakou jen člověk může dát. Sebepoplváním, mravní smrtí tisíckrát horší fyzické, totálním odlidštěním a bestialisací.

Nevím, zda si dostatečně uvědomujeme, ja-

kými šťastlivci jsou ti, kteří ještě včas mohli zabrzdit a prchnouti přeludu, předtím zbožňovanému. Antikristu, jenž umně předstíral Boha. Neboť tito trosečníci, Koestlerové, Gideové, Wrightové, Silonové a ostatní, jsou jen malým zlomkem onoho imposantního voje vzdělanců nejrůznějšího zaměření, rozličných jazyků, kultur a barev, který v posledních pětácti letech se vydal na tažení za ideálem směrem východním. Tam, kde, jak to ve své komunisující periodě tak přílehavě formuloval Jean Guéhenno, vládli mužové, kteří uskutečňovali své smělé sny.

Ostatek kulturní „Veliké armády“ našel na stepích stalinského barbarství zkázu a zmar. Těm mrtvým, ať už propadli fyzické hnilobě nebo snad ještě živoří, patří náš zájem. Kdyby se o nich aspoň dala proslovit ta nicotná laciná

frázička, že nepadli nadarmo! Žel, v tolika případech má jejich konec ráz šablonovitého, nesmyslného opakování — konec neslavný, ba potupný, v bídě a slepotě bezvýchodnosti. Což tragiku jen podtrhává.

Prozatím není v lidských silách postihnout celý rozsah katastrofy těch, kteří nenašli cestu zpátky. Koestlerův Rubašov, přes všechnu svou vnitřní opravdovost, spíše rozmnožuje oblast nezodpověděného. Snad trpělivá analýsa jednotlivých případů, ač něco odporně pozitivistického, bude nakonec schůdnější cestou k poznání než geniální struktura ideálního typu. Neboť, jak z případu Rubašova vyplývá, tento kříženc Radka, Bucharina a Rykova je, s hlediska krucióální otázky, nikoli jejich společným jmenovatelem, nýbrž zbrusu novou osobností — s problematikou konec konců fiktivní.

Zvolivše tedy jinou taktiku, soustředili jsme se na případ nám dobově, prostorově i ideově blízký. Vědomi svých skromných prostředků neusilujeme v této stati o generální vystižení tragiky levého intelektuála, končícího pod koly komunistické mašiny — mimo materiálu chybí též odvaha. A proto jen poznámky, marginalia, komentáře a, hlavně, tápání v temnotách, noci hlubších.

Začněme pozadím.

Spojení t.zv. historických zemí se Slovenskem, jak se tehdy říkalo Uherským, v roce osmnáctém bylo pro náš národní život událostí sekulárního dosahu. Přišlo tak náhle a nečekaně, že je na východě uvítala překvapená pasivita a na západě čiročirá improvisace. Kdopak v Čechách a na Moravě o Slovácích něco věděl? Pár jmen, Masaryk, Kálal, Heyduk, a jste v koncích. Dobromyslný, primitivní nárudek pastýřů a dráteníků, Maďary utiskovaný, který žil v horách, nosil národní kroje a zpíval krásné, trochu smutné písničky. To byla kvintesence všeho, co průměrný český člověk o Slovácích dovedl říci. Vzdělanější k tomu možná dodal, že nám před sto lety Slováci dali pár národních buditelů — Kollára a Šafaříka. Co se na Slovensku vědělo o západní větvi národního kmene, bylo, pokud možno, snad ještě žalostnější; milosrdné mlčení nechť to přikryje.

A tak znamenal rok 1918 s hlediska sociologického sloučení nikoli dvou oblastí neb ethnických celků, nýbrž dvou sobě odcizených světů. Na západě to byl svět plebejské demokracie, laickým liberalismem resp. reformním socialismem až do morku kostí proniknuté — země vy-

vinutého průmyslu, v níž maloměšťáctvo a zmaloměšťáčetlé špičky dělnictva a rolnictva měly nesporné vedení v národě. Střízlivý, rozšafný a pohodlně skeptický duch vtiskoval svou pečeť sociální a kulturní atmosféře. Poměry slovenské se od českých pronikavě lišily. Průmysl téměř neexistoval, drobný zemědělec a venkovská chudina měli v sociální struktuře Slovenska drtivou převahu. Vyšší vrstvy náležely cizímu národu, národu utlačovatelů. Ta hrstka národně uvědomělé inteligence, která maďaronství nepodlehla, byla prý tak malá, že všichni se osobně znali. Příliš málo na vedení národa. Zaostalé, polofeudální poměry podmiňovaly myšlenkový svět, který byl v zakletí neskutečné romantiky a zápeckého konservatismu.

Tyto uvedené okolnosti nutně vedly k tomu, že v novém státě Slováci zaujali neradostné postavení slabšího partnera. Proto vznik Československé republiky měl pro ně význam daleko hlubší než pro Čechy — snad do každého srdce bylo zaseto símě rozporů a konfliktů, které v některých případech přivozovaly i osobní tragedie a které starší bratr ve své suverénní kulturtrágovské póse naprosto nechápal.

Samozřejmě doléhala nová problematika nejtíže na příslušníky národní inteligence, jejíž kontakt s českým světem byl po převratě nejintenzivnější. Přežila velmi krušné časy. Štúrovská generace se po r. 1840 vzdala spisovné češtiny v romantickém opojení a v naději, že se integrací svého kulturního života přiblíží vlastnímu lidu. Výsledek byl fiaskem — na jedné straně odcizení západnímu bratru, který v druhé polovině 19. století prodělal ohromný duchovní přerod, bratru, který při zachování jednoty mohl pomáhat a podporovat. Na druhé straně čin romantiků komunikaci s širokými vrstvami vlastního národa vůbec nezlepšil. Slovenský lid ve své bídě, utrpení a zaostalosti na aktivní kulturní život nestačil. Plánovitá maďarisace vykonala ostatek — po generace byli jí Slováci bezohledně dekapitováni. Vzdělanci, kteří přese všechno zůstali věrni, trpěli v samotě a izolaci.

Když konečně udeřila hodina osvobození, zastihla na Slovensku, zhruba řečeno, dvě generace prořídlé intelektuální elity.

Starší, pokolení to Svetozára Hurbana-Vajanského, v literatuře reprezentované Hviezdoslavem, v politice Matúšem Dulou, bylo velmi výrazně poznamenáno dozvuky romantismu. V dualistickém mocnářství, kde vývoj pro Slováky po desetiletí šel jen k horšímu a kde na aktivní odpor nebylo pomyslení, bylo možno jen sníti mátožný, štúrovsko-rusofilský sen.

Skupina, již v sociálně-politickém ohledu charakterisoval patriarchální konservatismus, cítila k liberální, realistické Praze instinktivní odpor. Spřízněn se Slavjanofily bouřil již v předválečných letech Hurban-Vajanský proti západnictví Čechů, zžíravému a leptavému, které rozkládalo zděděné národní hodnoty. Jeho „Národné Noviny“ zpracovávaly své čtenářstvo v protičeském smyslu, při čemž leitmotivem nebyla naprosto zášť, nýbrž strach, že donquijotsky fundovaná posice slovenského národovce by se pod závanem střízlivého realismu, z Čech proniknuvšího, mohla zhroutit. Je to tak pochopitelné, že to Vajanskému nikdo nebude mít za zlé. Ostatně nutno dodat, že jeho protičešství bylo extrémem, který většina s ním duchovně zpřízněných nesdílela.

Vyplnění nesmělého, resignovaného snu starší generace v roce 1918, tak nečekané a revoluční, vyvolalo nutně v jejích řadách zmatek. Radost, kalená nedůvěrou, obavy nadšením konejšené. Plně šťastni byli jen ti, kteří krátce po materialisaci svého tajného národního přání odešli na věčnost: Hviezdoslav, který umírá s požehnaním starého Simeona na rtech. Ti, kdož ho přežili, měli to mnohem horší. Shledali, že nechápou, že se nehodí, že všechno jde jinak, než si představovali. Pocit rozpaků a trpkosti zneklidňoval jejich poslední chvíle (Kukučín).

Generace mladší, dílem t.zv. „hlasistická“, kterou zrod republiky zastihl při plných silách, měla nesrovnatelně větší možnosti přizpůsobit se české sféře, jak v subjektivním, tak v objektivním ohledu. Skupina „Hlas“, spíše politická než literární, stála již před válkou ve vědomém protikladu k Vajanskému — styk s Masarykem i jinými českými protagonisty ji posiloval a prohluboval. Další stimulans přinášelo studium na zahraničních universitách a pobyt v cizině vůbec (Štefánik, Štefánek a j.), které vedlo k pozápádnění, liberalisaci, a tudíž s češtvím sblížovalo. I ti, kteří stáli mimo „Hlas“, na př. dorůstající básnická generace, Krasko, Roy i Rázus, se uvedenou cestou dostávali na kulturní posice, s hlasismem zpřízněné.

Lze však říci, že vznik republiky znamenal za těchto okolností pro mladší slovenskou generaci hladký a jednoznačný přechod do tábora nového státu, že její přitakání novým poměrům bylo též odpovědí celého národního celku? Naznačili jsme již, že tomu tak naprosto nebylo, a nyní uvedeme, proč.

Především byly tomu na překážku svérázné poměry náboženské. Jenom šestina Slováků se hlásila k protestantství, z této šestiny se však kolem roku 1918 rekrutovalo na dobrých 90

procent národně uvědomělé inteligence. Proč tomu tak bylo, nebudeme zde rozebírat, to by zasloužilo zvláštní studie, spokojme se konstatacím tohoto faktu. Lutheránská minorita byla v mnoha ohledech češtví bližší; čeština bible kralické, slovensky vyslovovaná, byla církevním jazykem, historické konexe s českou reformací nepopíratelné. Napojení protestantské slovenské inteligence do státního aparátu republiky i neblahá kulturně bojová protikatolická tendence v prvních letech samostatnosti vedly k tomu, že až na malé výjimky katolická složka slovenské inteligence a hlavně prostý lid byli přímo hnáni do tábora negativismu.

Náboženské nesnáze byly však jen konkrétním aspektem celkového česko-slovenského napětí, které vyvolávala sociálně-strukturální odlišnost mezi oběma narychlo sloučenými částmi. Proto i mezi těmi devadesáti procenty inteligence po roce 1918 dochází k určitému třídění duchů: vedle těch, kteří se bezvýhradně postavili na půdu československé jednoty (Zoch, Dérer, Ivanka a j.), je široká skupina vlažně pozitivních, ne vždy zcela spokojených (mohli bychom v této souvislosti jmenovat na př. Hodžu) a malá skupina těch, u nichž obranný postoj zřetelně převažuje (Rázus). Okolnost, že čechofilství jest po převratu nepřímou úměrné konservatismu u protestantských inteligentů, naše these jen potvrzuje.

Situace, do níž vstupuje prvá popřevratová generace slovenských intelektuálů, znajících maďarský útlak jen nepřímou, vypadá zhruba takto: státní aparát tvoří, vedle importovaného českého úřednictva, československy orientovaná protestantská inteligence. Široké, převážně katolické vrstvy národa, to jest vedle rolnictva též dělnictvo a živnostníci, zaujímají vůči vedení vyčkávací, nedůvěřivý, ba i nepřátelský postoj — k nim se druží katolický klerus, poštvavý infiltrací liberalismu i pozemkovou reformou (Juriga, Hlinka, Tiso). Problematika kulturní je zmnožována rostoucí sociální diferencovaností — vzniká buržoasie vlastního jazyka i krve, a to v době, kdy celý svět je už ve znamení reformy a revoluce. A tak mladý slovenský dorost intelektuální a zejména literární se musí vyrovnat s komplexem otázek, na které starší generace, vyrostlá ještě ve sféře národního osvobozovacího zápasu a ze své dějinné konjunkturny profitující, nestačí. Vedle speciálně slovenských generačních nesnází, které samy o sobě jsou mimořádně těžkým kulturním theme, střetává se tak poválečné pokolení s problémy, plynoucími z celkové krise západního světa i vzdělanosti. Bez životní tradice, bez náležité průpravy, zmateno i osamoceno.

K tomuto pokolení patří také Laco Novomeský.

*

Když české vojsko, a v zápětí po něm čeští úředníci a učitelé, vtáhlo za sychravého zimního počasí koncem osmnáctého roku do městečka Senice nad Myjavou v Nitranské stolici, byl Laco (úředně ještě László) čtrnáctiletý, dospívající chlapec — na svůj věk trochu tichý, zdumčivý a nesmělý. Leč to bylo vlastně v pořádku. V rodině nezáměrného truhláře, kde lopotící se otec se musí starat o několik věčně hladových krků, by příliš živelné, neposedné dítě způsobovalo jen zbytečné mrzutosti.

Česká invase vyvolala v Senici, která jako sídlo slúžnovského úřadu byla jistým nervovým centrem nejbližšího okolí, řadu nových problémů — mezi jiným i bytovou nouzi. A tak jednoho dne se do domu Novomeských nastěhovala mladá česká učitelka, jíž bylo přikázáno učit na místní měšťance. Ubytovací komise, která jí přidělila pokoj v příbytku Lacových rodičů, nevyvolala v rodině nespokojenost, spíše naopak: při malých výdělcích znamenal příjem z podnájmů velmi vítanou výpomoc.

Staří Novomeští se s učitelkou rychle spřátelili; pro plachého hochy to ovšem nebylo tak snadné. Vedle obvyklých nesnází, které s sebou přináší věk, mátl Laca nenadálý vpád cizího, dalekého a neznámého. Pravda, často slýchal vyprávět chlapy o bojích v Karpatech a na Piavě, ale to bylo jen povídání. S novou příchozí z Čech vniklo však do otcovského domu něco, co sensitivního jinocha uvádělo z rovnováhy. Čechy... to byla vlast předků. Nepocházeli Novomeští z Nového Města nad Metují, odkud po Bílé hoře odešli do dalekých Uher, kde bylo dovoleno vyznávat Boha po svém?

Několik dnů po příchodu učitelky přivezl kočí z nádraží její zavazadla, neúhledné velké kufry plné knížek. Mimo bible a Tranoscia se na polici u Novomeských povalovalo jen pár starých kalendářů; Laco to všechno znal už z paměti. Knihy z Čech v něm rázem probudily čtenáře. Nejprve četl pokradmu, když učitelka byla ve škole. Jednou se však vrátila nečekaně domů a rudnoucí chlapec, který nestačil včas zahladit stopy, koktal omluvy. K jeho velikému překvapení neměla příhoda žádných neblahých následků; naopak, od té doby se četlo „legálně“. Snad chutnalo méně to dovolené ovoce, leč na intenzitu četby to nemělo vlivu. Co jenom za těch pár měsíců Laco všechno shtal!

O prázdninách tato krátká epizoda skončila

— učitelku přeložili jinam. Ani chlapec však doma v Senici nezůstal. Jeho žadonění i přímluva české protektorky přemohly počáteční odpor rodičů: otcovské řemeslo, které mu již již bylo prisouzeno, ustoupilo mocné tužbě. Učitelství! Posedlost tištěným slovem přetvořila často tak únavné a jednotvárné kántorské povolání v jakýsi předstupeň ráje: mladý snivec se zřejmě domníval, že být učitelem, znamená především zabývat se knihou.

Přerývka několika let.

Až se mlhy rozplynou, bude na scéně už básník „Nedele“, učitel, jenž nemilované povolání pověsil na hřebík a nyní v službách revoluce redakturkuje v Ostravě v komunistickém listě.

Je pochopitelné, že s tímto stavem věcí se nechceme a nemůžeme smířit. Léta vyspívání, léta krisí, zápasů a přerodů, období, v němž se formuje duch a probouzí talent, nelze přejít bezmocným pokrčením ramen. Byť i chronický nedostatek materiálu a krušné podmínky exilové naší práci na každém kroku ztěžovaly.

Není všechno snad tak beznadějně. Pár autobiografických drobtů možno vyluhovat z básnického díla, rozbor poválečné slovenské sociální a kulturní dynamiky může určitá rozhodnutí v životě mladého poety osvětlit a ozřejmit. A tak, třeba bychom chybějící článek kulturně-politického životopisu Laca Novomeského vyplnili jen dohady a hypotesami, nemusí toto naše počínání nést Kainovo znamení fantazirování mystifikátorova. Víme, co bylo před, i co bylo potom — bude-li naše vložka, co do vnitřní logiky, beze zbytku zapadat do rámce, pak nebude libovolným přílepem, nýbrž tmelem.

A toho je nám právě zapotřebí.

(Pokračování příště.)

JAN VIT:

Stratfordsky duben

*Jak nebem oblaka věčností věky letí,
rok plyne za rokem, řadí se ve staletí
a přece v dubnu vždy zas znova skřivan jásá.
Věčnost má sestřičku a té říkají Krása —
keř zářně planoucí, v kterém promlouvá Bůh.
Však krásy milenec, neklidný lidský duch,
jen věčnost ve zmatku si drobí na staletí
a být — nebýt se ptá. Známá nemoc všech dětí.
Leč mlčí moudrý Prospero v své poustevnícké
sluji.*

Nad starým Stratfordem oblaka bílá plují...

(W. Shakespeare, 23. IV. 1564—23. IV. 1616
ve Stratfordu n. A.)

Z NOVÉ LITERATURY

DNe 12. dubna 1949 zastřelili dva mladí muži jistého vysokého úředníka státního bezpečnostního sboru, muže, který vedle svých ostatních zločinů způsobil smrt ženy jednoho z nich. Pachatelé se domnívali, že jednají jako členové podzemního hnutí proti bolševikům, ve skutečnosti však jednali na popud jistého agenta provokátora, známého jim pod jménem Antonín. Na tento základní a osudný omyl přijde Jan Horák, jeden z pachatelů, až ve vyšetřovací vazbě pomocí svého příbuzného z Francie a svého advokáta. Fotografie agenta-provokátora v Horákově bytě totiž dokazuje, že nejde o nikoho jiného než o tajemníka v ministerstvu vnitra a vysokého hodnostáře komunistické strany Pavla Švece. Ačkoli v úřadě má jen hodnost tajemníka, jeho funkce ve straně je tak důležitá, že jeho krátký přípis na adresu generálního tajemníka komunistické strany postačí k tomu, aby mladého Horáka jednoduše popravili v cele a pak vyhlásili do světa, že spáchal sebevraždu.

To je ve zkratce obsah anglického románu „*Spiklenci*“,* jež napsal Bedřich Bruegel asi před dvěma lety. Škoda, že nakladatelství nemohlo tento román vydat o několik měsíců dříve, kdy zatčení vysokých funkcionářů československé komunistické strany by mu bylo dalo vysokou míru aktuality. Nepochybně však ještě v Československu dojde k událostem, které poprávkou po takovémto aktuálním románu zvýší, zejména když typy v něm popisované zůstanou vždycky zajímavými.

Bedřich Bruegel není v literatuře nováčkem, i když román „*Spiklenci*“ je jeho první dílo, které vychází v Anglii. Až do r. 1934 byl dobře znám v rodné Vídni jako „moderní“ básník a stoupenec sociálně demokratické strany (už tehdy se zdálo velmi důležitým vědět, kdo patří ke které straně). Bruegel bojoval se zbraní v ruce v proslulém domě Karla Marxe proti Dollfusovým fašistům a po porážce musil utéci do Prahy — matka byla Pražanka — kde pokračoval v své literární činnosti. Za války byl zaměstnán v knihovně československého ministerstva zahraničních věcí v Londýně a po válce, jako znalec německých poměrů, byl přidělen čs. vojenské misi v Berlíně. Po únoru 1948 se pomalu stal skutečnou hlavou berlínské mise a v roce 1950 utekl do Švýcar a posléze do

Londýna. Jako dočasný zástupce komunistické vlády měl Bruegel patrně možnost nahlédnout trochu do špionážní a protišpionážní služby komunistů a román „*Spiklenci*“ je toho pádným důkazem.

Jeden z přátelsky nakloněných kritiků srovnal „*Spiklence*“ s Koestlerovým nyní už klasickým románem „*Tma v poledne*“. Umělecky je toto srovnání přiléhavé ovšem jen do jisté míry, na druhé straně však Bruegelova výhoda před Koestlerem spočívá v tom, že Bruegel většinou popisuje lidi a poměry, které jsou jemu i mnoha jeho čtenářům známé z osobní zkušenosti.

Jednou z jeho osobností je na příklad soudruh Hugo Kladenský, generální tajemník komunistické strany československé. Kdo by tu nepoznal Rudolfa Slánského? „Soukromé tajemství, které před každým tajil, bylo, že miloval svou rodinu a těžce nesl, že jeho rodiče se od něho názorově tolik lišili. Kladenského rodiče byli pobožní. Jeho otec byl koželuh, který měl co dělat, aby uživil rodinu a který si nemohl dovolit poskytnout středoškolské vzdělání oběma svým synům. Světské školení ostatně považoval za věc marnou a trestuhodnou. Oba synové měli být koželuhy, jejich duchovním potřebám měla stačit náboženská výchova. Co nebylo v Toře a Talmudu, nestálo za to vědět. Synové nenáviděli otce, ale milovali matku. Otec brzy zemřel a tak synové mohli dostat jiné zaměstnání a později se přidat ke straně. Teprve při otcově smrti se ukázalo, že Hugo u něho nenáviděl něco, co bylo jednou z jeho lepších vlastností: svéhlavost, s níž lpěl na svém přesvědčení a kazatelskou vášní, která netrpěla, aby v jeho domácnosti někdo měl opačné názory. Matka synovu kariéru sice neschválila, avšak psala mu a přijímala peníze, které jí posílal; neostýchala se však nazývat jeho život bezbožným. Nikdy neviděla snachu a nyní, když se syn vrátil domů, bylo už pozdě. Matka byla usmrcena plynem v Osvětimi. Vždycky, když byl v noci sám v úřadě, tázal se sebe sama, zda by mu neodpustila, zda by neuznala, že měl pravdu nyní, kdy by ho mohla vidět na vrcholu jeho dráhy, nyní, když byl mezi nejmočnějšími v zemi. Věděl, že na tuto otázku nikdy nebude moci najít odpověď, přesto však se o to stále snažil. Věděl, že v nejlepší případě by mu byla řekla asi toto: Dítě moje, jsem jenom stará žena a nerozumím těmhle moderním věcem. Ty jen po-

* *The Plotters*, naklad. Gollancz, London, 1952, cena 12s. 6d.

máhej svému bratrovi a nedopust', aby se mu stalo něco zlého; byl vždycky slabé dítě, ale nikoli zlé. Hugo věděl, že toto by byla asi matka řekla, a proto stále podporoval bratra, který kradl, běhal za sukněmi a dělal ostudu straně i Hugovi."

Pod jménem Fritz Moldauer, myslím, Bruegel popisuje brněnského tajemníka strany Otu Šlinga a jeho Lída Sladká patrně není nikdo jiný než paní Švermová. Steiner z ministerstva zahraničního obchodu je asi před třemi lety zmizelý pan Loebel — vesměs osobnosti, které kdysi byly v čele strany a dnes sedí ve vazbě, jsou-li vůbec naživu. Agent-provokatér Pavel Švec zpodobňuje možná také někoho v Praze, právě tak jako ruský zplnomocněnec ministerstva vnitra Nikolaj Vasiljevič. Docent Jablonský, z něhož komunisté chtějí udělat francouzského špiona, ačkoli o něm vědí jen tolik, že litografoval malé protibolševické letáky — autor tu podává mistrovský rozhovor mezi policajtem a docentem — vypadá také jako by byl vzat přímo ze života. Básník Bruegel popisuje lidi, kteří se dostali mezi dva kameny, s neobyčejnou láskou a jemností.

Škoda, že lidé v Československu nemají nyní možnost přečíst si tento román. Způsobil by sensaci, jako málokterá kniha, napsaná o soudobém Českoslovenku. E. V. Erdely.

*

A Ť si nikdo nemyslí, že „literární“ produkce exilu je malá. Netušíte, jak tlusté „romány“ se píší, nevíte ani, že máme slušný počet „dramatiků“ a žasli byste nad kvantem „poesie“. Literatura všeho druhu se stala velkou zpovědnicí lidí vyrvaných z normálního života a místem, kam ukládají své city zklamání, beznaděje a nostalgie. Nuže, téměř všechna tato „tvorba“ subjektivně snad legitimní nepřekračuje okraj osobního dokumentu a nemůže si činit nárok na širší platnost. Tato „poesie“ není nic víc než veršotepectví, i když se každý zaklíná, že psal „jak to cítil a viděl“.

Jen malý zlomek této literatury je skutečnou tvorbou, jež má právo na naši pozornost a jež je uměleckým přínosem.

Tumlířův útlý svazeček poesie z let přelomu* je první vnější manifestací poesie. Staromilci čítankového veršování budou ovšem požadovat rýmy. Jiným bude snad chýbět v této poesii melodie a „poetičnost“. Zapomněli ovšem na

maličkosť — na velký kus vývoje moderního básnictví, jež znamená revoluci slova a tvaru.

Tumlířova poesie si žádá zvýšené pozornosti, musí být spíše čtena než poslouchána. Napjatějším úsilím objevíš v tomto básnickém záznamu vysloven obecný pocit člověka prožívajícího současnost. A tu pochopíš, že poesie nemůže „zpívat“, ale prodírat se realitou a být jí zraňována. Naše realita?

Na všechno padla noc, válka zdrtila a ještě drtí, a přece ten podivný život ve své mechanickosti jde stále dál. Člověk vidí toto úžasné drama syrového života lidí na zemi, kteří si ve své kolektivně plně neuvědomují, ale pouze nejasně tuší zdroj svého utrpení. Je to v celku podívaná groteskní, ale náznak ironie zde není cynismus. Konstatuješ nesouvislost světa, esenciální cizinectví na zemi a nenacházíš v sobě ani generosní soucit s utrpením svým ani cizím. Mládí se rozplynulo v desilusi, evase, únik je nemožný; v tobě je zahrnzděn nevypuditelně pocit smrti.

Setkání chlapce s realitou je „hořká bilance“. Konflikt je tak beznadějný, že básník vidí marnost pokusu autostylisovat se jako dřívější básníci: zůstává *jen člověkem* — a je nakonec ochoten *přese všechno* přijmout svůj lidský úděl.

Toto je v Tumlířových básních výslovně pouze naznačeno, ale celou jeho poesii proniká spontánní zájem a sympatie pro nešťastného člověka této země, jemuž zmizel starý pocit bezprostřední jednoty se světem a se zemí a jenž se najednou ocitl v universálním exilu.

Vladimír Peška.

REDAKCI DOŠLO:

Karel Čapek: *Anglické listy*. Nové vydání slavné Čapkovy knížky, na skladě fy. Interpress Ltd., 147, Argyle Road, London, W.13. (Vydal Allen & Unwin, cena váz. výtisku 7s. 6d.)

Luděk Stránský, *In Memoriam*. Knížka, vydaná na památku před rokem zesnulého šéfredaktora „Svobodného Zítřku“ péčí přátel Luděka Stránského. Cena 1 dolar na adr.: Dr. M. Kohák, National Committee for a Free Europe, 110 West 57 Str., New York 19, N.Y. (Výnos z prodeje knížky připadá vdově zesnulého novináře.)

Otakar Odložilík: *Masaryk s Idea of Democracy*. Brožura, která je přetiskem článku prof. Odložilíka v *University of Toronto Quarterly*, načrtává pozadí a vývoj Masarykových názorů. Vydal Masaryk Institute, Inc., New York, 1952.

*Jan Tumlíř: *HOŘKÁ VODA*. Básně 1947-1950. Vydal Fund for Intellectual Freedom, New York. Na skladě fy. Interpress, 147 Argyle Road, London, W.13.

TŘI MĚSÍCE V AMERICE

Bude to jen pár málo souvislých poznámek a nic originálního, Kousky deníku a dopisů a rozhovorů. Když se člověk na Ameriku připravuje tak dlouho a je tu tak krátce, nemůže si ani být jist, zda opravdu myslí nebo jen vzpomíná na to, co kdy četl.

* * *

Je snazší zvyknout si (a být objektivní), když sem přijedete na návštěvu — ale ani tak to není lehké. Jsou věci, s kterými se immigrant nesmíří: protože ví, že se musí smířit za každou cenu. Immigranti jsou ti nejnespravedlivější a nejnesmířitelnější kritikové. Oč tolerantnější bychom byli, oč snazší by bylo celé to dorozumívání, kdyby Evropa mohla s Američany mluvit v tom bezpečném vědomí: Ale vždyť vy nám, konec konců, můžete vlézt na záda. (Nechci budit dojem, že já jsem objektivní pozorovatel; návštěvník si snad jen dřív uvědomí nutnost objektivitu. Mimoto, tyto poznámky jsou záznamy prvních reakcí a objektivita nebyla cílem. Taky na ni není vždycky čas. Objektivita dá strašné práce.)

* * *

Od vědy se vesměs očekává více, než může poskytnout. Polovina studentů, s nimiž se stýkám, v sedmnácti letech poctivě studovala Encyclopedia of Sexual Knowledge (ve škole) — dodnes umí celé odstavce zpaměti. Kursy v psychologii a psychopatologii si tu zapisuje kdekdo: tam se pak studují vyčerpávající monografie na jednotlivé komplexy (na př.: Oedipus, Myth and Complex; 538 str.). Všechno tohle know-how je dobré jen k tomu, aby člověk ovládal terminologii, když se pak jde radit k psychiatrovi.

* * *

Touha být zamilován je tu universální. Je to ovšem dost těžké ve společnosti, kde každý poměr mezi pohlavími probíhá za perfektní oboustranné znalosti těch nejhlubších motivací, zábran a komplexů. Což tedy vysvětluje úspěchy evropských žen u okupačních armád. Není to vždycky příjemné být psychoanalysován a dovídat se o sobě věci. A zvlášť těžko se to asi snaží ve chvíli, kdy se chce člověku nejvíce spát.

* * *

Skoro polovina všech diskusí, které jsem tu měl, byla o psychoanalýze a dosud jsem nikoho nepřesvědčil. Ale teď mám argument, a real life story:

Před několika lety tu byl student theologie, který se zamiloval a měl s tím nějaké potíže. Přednášel tu také vynikající odborník-psychiatr. Náš student se k němu šel poradit a psychiatr v něm objevil nějaký docela unikátní komplex a poslal ho k jinému psychiatrovi do New Yorku, který byl na tyhle komplexy specialista. Tak si ho podávali asi půl roku a pak ho poslali do sanatoria. Asi před rokem se vrátil a pokračoval v theologii, ale už to zřejmě nebylo ono. Nespokojen s výsledkem zkoušek, odebral se k tomu prvnímu psychiatrovi a zastřelil ho. A je v blázcinci nadobro.

* * *

Mluvili jsme o Proustovi, na Štědrý den dopoledne, vyřizující vánoční nákupy v Clevelandu. V Clevelandu v mrazivém ránu, a to město jako veliký, rozkročený chlap v krátkém kožichu, který si dýchá do zkřehlých dlaní; veliké, červené ruce s prsty jako roubíky a silnými nehty (nádraží nebo co to bylo: mrakodrap z tmavočervených cihel). Erie bičované studeným větrem, těžká voda a na útesech stárnoucí vily masivních slopů, rvaví milionáři je stavěli na sklonku století. Představ si Proust v tomhle mužském městě. A tak dokonale chápán člověkem, který nikdy nebyl v Evropě. Schopnost přenést se, ztotožnit se s citovou realitou těch spleťtých vztahů; citová zkušenost společenských konvencí, které se nikdy neuskutečnily na tomto kontinentu — to vše současně s vědomím zajímavé, cizí zvláštnosti (unfamiliarity je přesné slovo). Ztotožnění se a zvědavý údiv: nejsou právě tyto dvě reakce nejvyšším cílem umění? 'Guermantes' vyslovované s důvěrným americkým přízvukem. Točila se mi hlava z toho nového rozměru, který se náhle otevřel, zrcadlivé relativity, jako je to stříbrné nekonečno mezi dvěma zrcadly, která postavíš proti sobě.

* * *

Zase jedna rozčilená debata s Henrym. Divil jsem se, když mi předloni v Mnichově vyprávěl o K. (je tu už pět let, přijal občanství), jak se s tebou o každý názor bude hádat, dokud tě neudolá. Ten líný mládenec, kterého pamatuji z Prahy, jenom poslouchal; a když jsi řekl hloupost, zdrtil tě pohledem nevyslovené převahy. Nemohl jsem tu změnu pochopit. A dneska, o takovou pitomost: zda lidé ve středověku byli šťastnější. Henry, samozřejmě, začal vypočítávat dětskou úmrtnost, průměrný věk, gramotnost, hygienu, technické vymoženosti, výběr sportovních statků a zábavy — má pravdu, snad bych se byl doma hádal stejně. Jenže na to jde tak dokonale americky: nakonec tě bude přesvědčovat, že se dnes umírá mnohem příjemněji než ve středověku, protože na měkké, bílé posteli v moderní nemocnici, za přítomnosti zvlášť školené ošetřovatelky. Už chápu K.

* * *

Generál severní armády v dubnu 1864:

May God save my country — if there is a God — and if I have a country.

* * *

S baccalaureatem se odchází do praktického života, s doktorátem se většinou zůstává na universitě. A tak se vzdělanost soustřeďuje kolem universit a universitních časopisů; někdy ji tam zatlačují, jindy se distancuje sama a v každém případě se odhmotňuje.

Typické je to v literatuře. Logicisticky-esoterická poesie básníků mezi třiceti a čtyřiceti se už vzdala iluze, že by mohla mluvit k celé společnosti; už o to ani nestojí. Nespolehá na sílu básnického slova, pronikající korou názorů, jež lidi rozlišují, do oblastí, kde všichni chápou stejně; a nechce být zdrojem okouzlení. Báseň je teď vědecký kryptogram, výsledek plánování a studia. Vedle Eliota byl D. H. Lawrence: zdejší takový protipól chybí. Zpracovávají své zážitky v universitní knihovně: v ovzduší semantiky, sociologie, psychoanalýzy, intelektuální historie, marxismu, antropologie a molekulární fyziky. Výsledkem je intelektuální derivát zkušenosti jež původně byla i smyslová i citová i intelektuální. Už si tahle poesie vytváří novou školu kritiky.

* * *

A přece se největší literatura století píše v Americe — ve sloupku Miscelany na poslední straně Time-Magazinu. Příklad:

CHERCHEZ LA FEMME

Ernest Brooks z Pooksie, Ark., zabil chřestýše, jehož délka 4'3 je letošní rekord. Při bližší prohlídce zjistil, že hadova chřestidla jsou namalována růžovým lakem na nehty.

* * *

Více než kdekoli jinde se tu člověk ptá po smyslu civilisace, pokroku, života — protože je tu více továren, vynálezů a vitality než kdekoli jinde a méně otázek. Co všechno se tady nepovažuje za samozřejmé! (A kolik za fiktivní!)

* * *

Sloupek 'Vedl jsem tři životy' v Herald Tribune mne přivedl do rozpaků. Jsou to zkušenosti člověka který byl devět let členem komunistické strany jako agent pro F.B.I. Považují se za člověka minulosti, umírajícího světa, protože mám k tomutohle seriálu hluboký odpor, který nedovedu odůvodnit. Od obecné školy jsem opovrhoval žalobníčkováním, od doby, kdy jsem po prvé přečetl Švejka, agenty-provokatéry, od prvních tanečních, kde jsem se naučil píseň o prostitutce Máně, policejními fyzly. Ale tohle je něco jiného: jsme-li pro svobodu, musíme ji bránit metodami, kterými ji ohrožují. Třeba má ten člověk, který dělal agenta, na ty věci stejné názory jako já a je hrdina (Nevím, je mi fyzicky nepříjemné to číst.) Někdy si říkám: tohle je nutné, dělá to každá policie, je to v řádu věcí — jen by o tom neměli psát na prvních stránkách. Ale právě tohle mi připadá farizejské.

* * *

Nikdy jsem nemyslel tak často na dvě věci, na domov a na smrt, jako v Americe. Domov a smrt, jak to souvisí?

Zůstat tam, nemohl bych asi přemýšlet než o svobodě. Odejít z Československa byl jediný způsob, jak neztratit domov, je-li domovem to, co milujeme.

JAN TUMLÍŘ, (New Haven, Conn.)

DEMOKRACIE A ROVNOST

FRANTIŠEK BREGHA.

NENÍ pochyby, že v historickém vývoji demokracie potkala v moderní době mohutný proud rovnostářského cítění a že pojala do svého duchovního obsahu dogma „rovnosti“. Všimněme si jen odstavce amerického Prohlášení nezávislosti, počínajícího slovy: „We hold these truths to be self-evident, that all men are created equal...“ („Považujeme tyto pravdy za zřejmé, že všichni lidé byli stvořeni rovni...“) Jde zde o rovnost, již lidé nabývají zrozením a jež, vzhledem k historicko-sociální náplni doby, znamená, že stavovské přehrady jsou odstraněny a že všichni lidé začínají svůj život se stejnými právy a povinnostmi. Schematicky nazvu tuto prvou rovnost *rovností právní*, neboť prakticky není jejím obsahem nic jiného, než vyjádření shodného individuálního poměru k zákonu všeobecně platnému.

Francouzská revoluce se svým „Liberté, Egalité, Fraternité“ („Volnost, rovnost, bratrství“) jde již dále než americké Prohlášení nezávislosti. Zatím co toto jmenuje mezi nezadatelnými právy pouze „život, svobodu a nárok na štěstí“, francouzská revoluce staví, bok po boku, rovnost i svobodu a považuje je obě za nutné a zásadní pro uskutečnění vlády lidu, lidem a pro lid. Rovnost před zákonem je zde doplněna *rovností příležitosti* a francouzská demokracie se vždy snažila, aby rovnost právní byla doprovázena shodnou příležitostí ku vzdělání, k nabytí a vykonávání veřejných funkcí, k celkovému sebeuplatnění se.

Smysl pojmu rovnost je tedy v demokratické ideologii od této doby podstatně rozšířen. Vývoj však není zdaleka ukončen. Ve jménu rovnosti byly zničeny rozdíly stavovské, právní a rodové a navíc bylo v jejím jménu zajištěno výslovné právo rovnosti příležitosti. Od poloviny devatenáctého století filosofové i politikové začínají hovořit o svobodě a rovnosti „formální“ na rozdíl od svobody a rovnosti „materiální“. Marxismus, socialismus, syndikalismus a i jiné ismy obviňují demokracii, že její dogmata zůstávají pouze na papíře, že dává výhody jen mocným a bohatým. Kritika bere na sebe aspekt třídní a žádá ve jménu rovnosti odstranění rozdílů majetkových a sociálních. K rovnosti právní a příležitosti připojuje se *rovnost materiální*.

V době přítomné je pak velmi snadné dojít v této perspektivě k následující diagnóze: v zemích komunistických egalitarismus se stal nivelisací; lidová demokracie nezná již jiné rovnosti než rovnost nucené práce, bídy a polovzdělání.

V západní Evropě je rovnost předmětem politického boje, její původní smysl je zkrucován a znásilňován a demokratický ethos je nahlodáván závistí a primitivní nenávistí ideově zdůvodňovanými. V Novém světě idea rovnosti zůstává v praxi i dogmaticky omezena na rovnost právní a příležitosti. Kdo však z nás nepotkal v ústech i těch nejzapřisáhlejších demokratů, a v kterékoli zemi, tyto argumenty: „Proč právě on má být poslancem a ne já?“ „Proč on má mít továrnu a já nic?“ „Není-liž pravda, že je snadné dovolávat se „rovnosti“ a nezatěžovat si myšlení hledáním důvodů skutečných?“

Zdá se nám, že celý svět spěje dnes k vyhlazení jakýchkoli rozdílů. Jakákoli nadřazenost, ať vzdělání, ať mravní, majetková či sociální je zneuznávána, a i ta jediná, jež ještě zatím se drží, totiž superiorita vědy, začíná být napadána a odbornictví odstraňováno ve jménu „lidovosti“ a mythu „vůle většiny“. Která z demokracií nepodlehla ilusi, že pravda je matematická a že jediné většina ví, co je spravedlivé, pravdivé, nejlepší? Manie vesmírné nivelisace pod praporem rovnosti křičí na všech ulicích světa, jako kdyby ideálem demokracie bylo lidské mraveniště v němž mají všichni stejný oblek, stejný úsměv, stejné názory a stejný denodenní úděl.

Všimněme si určité analogie, jež existuje v dějinném vývoji mezi vzájemným poměrem demokracie a rovnosti a demokracie a myšlenky národní. I zde není pochyby, že na počátku demokracie našla přirozeného spojence v rodícím se nacionalismu. President Beneš rozebírá podrobně tuto spolupráci ve své „Demokracie, dnes a zítra“. Až do první světové války realizace tužeb národních je zdůvodňována ideály demokratickými (na př. Čtrnáct bodů presidenta Wilsona) a naopak demokracie v nově založených státech se dovolává argumentů nacionalistických. Fašismus a později nacismus staví po první na scénu historie problém nový: „Ve jménu národa proti demokracii...“ A tato myšlenka je tak svůdná, že i přes vítězství západních demokracií v druhé světové válce, nacionalismus se ničemu nenaučil, zůstává i nadále protidemokratickým a stává se dnes spojencem komunismu a stereotypním převlekem kdejaké totality. — Viděli jsme v dějinách souběžnost, spolupráci i nako necrozluku mezi demokracií a nacionalismem. V přítomné době demokracie vystřízlivěla a její doktrína vědomě prohlašuje svůj charakter uni-

versalistický, humanitní a považuje princip národní za princip „přírodní“ oproti principům „duchovním“, které jediné jsou vpravdě na úrovni ideálu demokratického.

Otázka, kterou jsem chtěl položit na počátku své úvahy, přichází nyní spontánně: Nedošli jsme i v poměru demokracie k rovnosti ke stejnému stadiu jako je dnes poměr demokracie k nacionalismu? Či přesněji: Není zapotřebí, abychom znovu promysleli vztah těchto dvou idejí a pakliže skutečně přítomný egalitarismus je nebezpečným pro přežití demokracie, abychom vyvodili důsledky z jejich konfliktu a oprostili demokratické myšlení od zmatku a příliš dlouho trvajících omylu? Neklade se pro nás všechny, kdož věříme v demokracii, nutnost očisty? A k jakému výsledku dospějeme, až nová demokracie vyjde z očištného ohně?

Demokracie jest realizací myšlenky svobody. V tom smyslu, že jest vláda lidu, lidem a pro lid, demokracie předpokládá svobodu jedince a jeho schopnost vládnouti sobě; dalším jejím předpokladem jest, že jedinec schopný vládnouti sám sobě, je schopný vládnouti též jiným, kteří jej zvolí ze svého středu a kteří jej mohou odvolati, pakliže jednu či druhou schopnost ztratí. Zde demokracie tvoří prvou nerovnost, „nerovnost demokratickou“, která se vyznačuje tím, že jest nerovností svobodně zvolenou, zrozenou ze samého ducha demokracie jež ji vytváří, aby zajistila respektování svých principů a svého přežití. V tomto smyslu demokracie je též individualistická, neboť nezná nerovnosti stavů, tříd, vyznání či národů, nýbrž jen nerovnost individuální, funkčně nutnou a svobodně vytvářenou. „Primus inter pares“ je základním typem nerovnosti demokratické. Připomeňme ještě zásadu, kterou formuluje Voltaire v „Pensées sur l'Administration“: „Jsme všichni stejně lidmi, avšak ne rovnými členy společnosti.“

Demokracie jest individualistická, anebo, a snad lépe je možno říci, že jest personalistická. Jde jí o člověka, a ne o skupiny. Zde demokracie asimiluje humanitní obsah oněch filosofí, které proti theocentrickému vesmíru hájí práva vesmíru homocentrického. „Homo homini sacra res“ — tato starořímská zásada je i dnes v nejušlechtlejším smyslu demokratickou. Svoboda není jinou, než individuální. Není svobody třídní, národní či jakékoli jiné skupiny, jež není zároveň svobodou jedince, člena těchto skupin. Personalistický charakter moderní demokracie je zdůrazněn ještě tím, že tato demokracie se obrací na prvek kulturní, duchovní, uvědomělý a že popírá determinační síly pudové, podvědomé a přírodní. Opírajíc se o rozum, o vědu a o mravní kvalitu jedince, moderní de-

mokracie je především vládou svědomí. A v tomto smyslu demokracie je vládou duchovní elity a nikoli množství, v němž všichni jsou si rovni.

Je zajímavé všimnout si též, že demokracie je dnes méně návodem k formálnímu uspořádání společnosti (volby, parlament, interpelace atd.) a naopak spíše živou a dynamickou ideologií tvárnící život jedince a jeho poměr ku společnosti. V jistém smyslu je možno říci, že moderní demokracie není již pouze určitou „way of life“, ale především přesným „goal of life“. Znamená to, že pravá demokracie je teprve před námi, že formy jsou a mohou býti přechodné, a že skutečný cíl demokracie, totiž svobodný a kulturní jedinec ve spravedlivé a tvůrčí společnosti, není ještě nikde plně dosažen. Takto pojmána, tato demokracie nepotřebuje žádného ospravedlnění ideály jinými, ať již ideálem národním či ideálem rovnosti, neboť sama v sobě nese vlastní své opodstatnění a sama o sobě je jediným ideálem.

Dalším charakterem moderní demokracie je, že je sice tolerantní k demokratům, avšak neshovívavá k nedemokratům. Toto vědomé omezení tolerance pouze na vlastní své nositele je logickým důsledkem demokratického ideálu. Nepřítelovi je prostě odepřeno právo dovolávat se privilegií, jichž se těší demokrat sám. A v tomto smyslu je moderní, intervenční demokracie též radikální. Uznává zásadní nerovnost, jež je mezi těmi, kdož jí hájí a těmi, kdo jí hrozí, a vystupujíc z úzkého rámce staré morálky liberalistické, prohlašuje své právo — a povinnost — na potlačení nepřátel. Stará demokracie znala, i když váhavě, právo obrany; moderní demokracie si vyžaduje práva útoku. Tato radikálnost je nutná nemá-li být zrazen princip universalismu a princip intervence, jež oba jsou na samém kořeni demokratického ideálu.

Princip intervence je zajisté onen, který ze všech principů demokratických nejjasněji předpokládá nerovnost mezi lidmi. V úvaze, jež se obírá pouze ideovým aspektem problému, není možné dovolávat se faktické a přirozené nerovnosti talentu, charakteru, zdraví atd., jež existuje v každé společnosti a jež vynucuje ustavičnou intervenci právní, sociální a hospodářskou. Princip intervenční má však i svoji čistě ideovou platnost. Je jediným odůvodněním demokratické elity a její vedoucí role v dynamické, tvůrčí společnosti. Je strážcem, který nedovolí, aby jakýkoli fanatismus či jakákoli ideologie popírající demokracii se jí staly nebezpečnými. V názvosloví lékařství: demokratická intervence není pouze terapeutikou nýbrž i prevencí. Preventivní methodou demokratické intervence jest

výchova — a tím nemyslíme jen školy — jež v nové společnosti je záležitostí trvalého úsilí, které sleduje jedince od kolébky až do hrobu. Pak-liže jsme slyšeli heslo: „Život školou demokracie“, intervenční princip žádá, abychom spíše řekli: „Demokracie školou života“.

Demokracie je schopna absorbovat a vtělit do své doktriny určité prvky z pojmu rovnosti, právě tak jako je schopna žít ve shodě s jistým druhem citění národního. Rovnost právní a rovnost příležitosti jsou dnes zajisté integrální složkou demokratické vůle i praxe. Neznamená to však naprosto, že by bylo možné postavit rovnítko mezi demokracií a rovností, či demokracií a nacionalismem; a ještě méně: není ani možné prohlásit, že jest mezi nimi vztah vzájemné závislosti, ať historicky příčinné, ať funkční, či ideové. Jde zde o ideové proudy, jež se mohou v dějinách na chvíli sejít a jež později se mohou dostat do konfliktu, jak jsme toho svědky v době přítomné. Jedno je však jisté: totální amalgam je mezi nimi nemožný.

Moderní politická demokracie vznikla a nejspoustavněji se vyvíjela ve třech západních zemích: Anglii, Spojených státech a Francii. A v každé z nich idea rovnosti byla jiným způsobem našroubována na spirituelní strom demokratického citění. V Anglii bylo možno zachovati určité výsady šlechtického stavu a přejati dědičné právo vedoucí ke značné nerovnosti sociální a majetkové, aniž by tím systém politické demokracie jakkoli trpěl. Julien Benda ve svém esai „La grande épreuve des démocraties“ se přímo táže: „Není-liž v zájmu státu, aby nectil elitu pouze v jedinci, nýbrž aby dal, jak jest tomu ve Velké Británii, určitá privilegia jedné třídě, privilegia dědičně předavatelná, a snášel zneužití vznikající z takového uspořádání, pak-

liže tato jsou převýšena výhodami, jichž se dostává celku?“ (str. 108 franc. originálu). — Ve Spojených státech byly sice předem zamezeny jakékoli výsady stavovské, avšak demokracii nešlo nikdy o jinou rovnost než o tu, s kterou se setkáváme v ústech amerických matek, když končí vyprávění o životě G. Washingtona: „I ty, můj hochu, se můžeš jednou stát presidentem...“ Rovnost před zákonem a rovnost příležitosti — a nic více není zapotřebí, aby americká demokracie byla jednou z nejstálejších a nejnadějnějších demokracií naší doby. — Francie, pod vlivem své revoluce, nejvíce podlehla vábnému volání po lidské rovnosti. Cenu, kterou platila a platí za toto dobrodružství, známe všichni. Francouzská demokracie je nejméně pevná, zakořeněná v lidu a myšlenkově přesná a nejčastěji se dala zneužít jako prostředek k dosažení cílů demokratickému ideálu naprosto cizích. Či přeháněl snad Tocqueville, když napsal: „Chtějí rovnost ve svobodě a nemohou-li jí dosáhnout, chtějí ji ještě v otroctví“? (L'ancien régime et la Révolution).

Má úvaha nemá jiného poslání, než splnit úlohu, kterou hraje katalisátor v chemickém pokusu. Vzbudit reakci, která ponese dále myšlenku, jež byla původním úmyslem. Jde zde o proces očištný, který nemá konce pokud demokracie, založená na svobodě, a egalitarismus, založený na rovnosti, budou se svářit o přízeň myslí a srdcí. Či v pojmosloví demokracie intervenční: svoboda má jen potud smysl, pokud je neustálým osvobozováním. A v nové demokracii nebude jiného osvobozování než osvobozování se. Zamyslet se nad mythem, jenž nám kdysi byl drahým, je tedy prvním příkazem, který ze vzdáleného budoucna doléhá do naší přítomnosti.

Z LETOPISŮ BÁSNICKÉHO ŽIVOTA

Hlavou a vlastní velitelkou rodiny byla Žofie Rilková. Vyrostla v srdci Prahy, ve starém barokním paláci v Panské ulici. Její otec, c. k. císařský rada, ač sám z malých poměrů, ji žádné přání neodepřel. Mladá, sebevědomá dívka zajímavé tváře s velkýma černýma očima a s plnými rty nořila se do vnitřního života snů o elegantních salonech, modrém lesku hedvábných toalet, šeptaných slovech mužných kavalírů. 1873 se provdala za Josefa Rilka, nevýznamného úředníka železniční správy a odstěhovala se do laciného bytu v Jindřišské ulici. Byla to, jak o něco později otevřeně přiznala, volba nesprávná, mesaliance. Jen několik málo let manželství proměnilo kouzelného kavalíra líbánek v nezajímavého, nepřiliš inteligentního dělo střeleckého poddůstojníka ve výslužbě, který si po neslavném odchodu z c. k. armády jen protekcí svého bratra Jaroslava, poslance Zemského sněmu, našel nuzné místo kontrolora než by povýšen na revisora železniční správy. K Žofině desilusi přistoupilo záhy společenské zklamání. Úřednický plat zdaleka nestačil, aby splnil požadavky náročné ženy. 1884 se Žofie a Josef Rilke rozešli, devítiletý syn René byl přiřčen matce, která ho v prvních letech zahrnovala hysterickou láskou, aby ho, jen o něco později, s překvapující chladností, odevzdala příbuzným. Pro Žofii Rilkovou, matku René Rilkeho, byl konec nešťastného manželství jen prahem nového životního úseku, zklamání silou, ženoucí ji do nových, netušených extází. „Hodnota polibku

je v jeho žáru“, si zapsala do svých poznámek. Josef Rilke nebyl člověk ani žáru ani okouzlení. Jako stín bez kontur se jeho postava rozplývá za barvitě vyhraněnou osobností jeho ženy. Zůstal subalterním úředníkem, jehož kolegové si nad dopoledním gulášem vyprávěli historky o jeho omezené pedanterii.

Reného matka záhy objevila tajemství svého manžela. Odhodlaně a bez ostychu už v manželství manželství překonala, téměř modelem jedné z ženských postav J. S. Machara. Jako pravá dcera své epochy svůj život násilně sestylisovala podle Ibsenovy hry. Zřekla se manželství, dítěte, domova, aby se vrhla do vzrušující plnosti nezkrocené existence, anebo aby ji tam, kde se jí nedostávala, předstírala umělou taktikou a stupňovala vědomým a rafinovaným sebeklamem. Žofieiny deníky, zápisníky, básně i aforismy nebyly jen únikem z manželské skutečnosti, utvořovala se v nich v jistotě, že dospěla ke konečnému rozhodnutí, k rozchodu s konvencí, ohrožující růžové sny jejího mládí. Když její syn, tenkrát ještě René Maria Rilke, publikoval první básně a povídky, a proslavil své jméno po prvé mimo kruh svých přátel a mecenášů, naděšel její okamžik. Přiznala se k svému osudu. Dala si vytisknout v pražském nakladatelství Gustava Neugebaura knihu vlastních aforismů, necelé padesát tři stránky, mosaik ze střeptin svého osudu. „Efemeridy“ Žofie Rilkové vyšly sice v prosinci 1899, v tiráži se však již pyšnil rok 1900. Netoužila jen po tom, aby napsala „první“ knihu nového století. Svěřila knížce důležitější poslání. René Maria Rilke, to byl její vlastní obsah, je mým synem, mým dědicem; z těchto aforismů mluví hoře i odhodlání ženy, která ho porodila...

Ve svých zlomcích se Žofie Rilková znovu a znovu vrací k třem základním motivům: k živelné touze po úniku z konvence, k neukojitelné žízni po vášnivějším životě, k nesplněným touhám po vzácných okamžicích v šlechtických salonech starodávných zámků a paláců. Ve svých meditacích vychází z nehynoucích snů svého mládí: „Již v kolébce nás učili radosti — ale jak brzy zapomináme!“ Žofieině nezkrocené touze po životě je zklamání neúprosným ostnem. „Neštěstí umocňuje sílu naší vůle,“ odříkání je vlastním thematem lidské zkušenosti. „Jen v několika málo okamžicích vykazuje bilance našich starostí deficit“. Člověka spasí jen vytrvalost, nakonec i tam, kde naše vůle selhává, nám zbývá poslední záchrana: „Sílu své vůle můžeme uplatnit všude.“

K aforismům o silné a sebevědomé osobní existenci se řadí myšlenky o manželství a životě emancipované ženy. „Někdy je svatba jen modlitbou před bitvou,“ poznamenává si matka Rainera Maria Rilkeho do svých deníků, „tak zvané silné pohlaví žije pouze ze svých slabín; zvyk je velmi často jediným svazkem jenž lidi k sobě pojí.“ Tato žena, která si žádá „stáří, měřeného podle olympiád“, nabízí osudu pyšné, hladové srdce. „Nebezpečné jsou jiskry, plamoucí pod popelem!“ A nakonec, nezastřeně, přiznává: „Nevěra se zrodila ze štěstí; žena, která nemilovala, nežila...“

Žofie Rilková se užila do úlohy romantické mladé dívky, již krutý svět odepřel kouzlo dávných snů. Klinická psychologie by řekla: nedokonale se asimilovala realitě. Matka pětadvaceti letého básníka se znovu a znovu vrací k nadějím šestnáctileté. Prohlédá sice ilusi salonů, v nichž „ženy, milující svět, někdy zaměňují klobouček za svatozář, protože je v modě, být klerikální“. Ale i tyto výtky prýští z raněné duše ženy, které se záhadná brána zlatých paláců neotevřela. „Žít v slunci dvorní přízně,“ to byl nejhlubší a nejtajnější sen Žofie Rilkové.

*

Devět let podivně násilné výchovy dala tato žena svému synovi, kterého zrodila v manželství s nemilovaným mužem. Pro Reného nebylo úniku z panovačné lásky matčiny, lásky, která ji byla jednou z cest útěku před manželem. Devět let mateřské výchovy bylo dosti závažných, aby svému synovi vnutila svou vlastní představu o životě. Zůstal Žofieiným dědicem i tam, kde si toho nebyl vědom. I když později Žofie opustila Prahu a odevzdala šestnáctiletého do péče otce a příbuzných, René stále ještě žil v ovzduší jejích přání a plánů. Vnutila Renému nárys jeho budoucí existence.

Rilkovy ranné prozy se s podivuhodnou důsledností vrací k matčině obrazu. Tato postava naň působí zvláštním, mocným kouzlem, stupňujícím se k smyslovému opojení. O otci řeč není v proze „Suorně“ (1897) se dvaadvacetiletý básník — matka ho opustila právě před šesti lety — po prvé zpovídá z vnitřní krize: marně hledá úniku z matčiných pout. Matka ho váže k sobě výlučněji a pevněji, odcizuje ho ostatním lidem, životu, svobodě. Básník nám v této ranné proze odhaluje půdorys budoucích intimních katastrof. Nemocný, osamělý, přecitlivělý syn — svou

nemoc podle Ibsenovského motivu zdědil po otci — se nedovede odpoutat od matčiny lásky, měnící ho v bytost bez vlastní vůle. „Děkovala Bohu,“ píše René Rilke o matčině nároku, „že ho mohla ochraňovat. Byla ráda, že ho měla daleko od velikých, divokých cest, bouří a proudů, někde, kde mohla nad ním bdít, kde byl bez vůle a zcela vlastnictvím její lásky.“ Zatím co se René v této ranné podobizně skrývá pod jménem Gerhard, vyslovuje jméno matky bez váhání: Žofie . . .

V krátké proze ‚Tichý doprovod‘ (1898), napsané v následujícím roce, se scéna jen o málo změnila. Matčin jedináček, Miroslav, jedné neděle odchází z domu aby se setkal se svou dívkou v melancholické samotě pražských hřbitovů. Jeho matka, Beata, se ho však nevzdává; v myšlenkách ho sleduje i na místa první lásky, staví svůj nárok mezi Miroslava a jeho dívku. Když se Miroslav večer vrací domů, je si matka jediným pohledem jista, že zvítězila . . .

Hříšná láska, smyslové opojení, temné kouzlo září z podobizny matky, „dámy v černém“, paní Malcornové, v povídce ‚Poslední‘ (1902). Tato povídka mnoha významů a symbolů odvádí čtenáře z dusné atmosféry pražských povídek do tajemného světa M. L. Briggeho. Odehrává se ještě v pražském bytě, „v němž je tolik těžkého, nesrozumitelného nábytku“; Harald, tichý hrdina povídky, se ještě vyžívá ve zdánlivé aktivitě studentských spolků, přece však se mísí do obvyklého světa prvky nové, ohlašující Rilkovo budoucí dílo. Hamletovská mlha severu již padá do pražských ulic: daleký zámek Škal, bílá paní Walpurga, šlechtičtí předkové Haraldovi, „vojevůdci, biskupové, králové snad“. Znovu vychází děj ze základní situace, z vnitřní krise nemocného syna, hledajícího spásu v náručí své matky: paní Malcornová připomíná synovi zámek Škal, kde by se vyléčil ze své nemoci; Harald se brání — vzpomíná paní Walpurgu, zavražděné kdysi vlastním manželem pro nevěru, Walpurgu, která nyní věští smrt a zkázu v klenutých chodbách zámku. Walpurga připomíná paní Malcornové vlastní osud. Přiznává se Haraldovi k hříšnému tajemství vlastního života; i ona byla svému manželovi, Haraldovu otci, nevěrná. Sen a skutečnost jí splývají: obléká si bílý šat hříšné lásky, aby synovi zjevila krásu, již kdysi znal jen milenec. Haraldovi, oslněnému bělostí hedvábí, se matka promění v milenkou, ve vášnivě šeptaném dialogu jí k sobě pevně přivine, zřiká se dívky, kterou miluje, a koří se vlastní matce. „Jak jsi krásná . . .“ Otázkou „Nač ještě čekáme? Krása nechť zvítězí nad námi!“ končí svůj mladý život: matka a milenkou, život a smrt, splývající v jediný mohutný objetí „dámy v černém“ — paní Malcornové, Beaty, Žofie — do temna mateřského života, starší bratr Audenova hrdiny, Michaela Ransona, který po kafkovské pouti dochází konečně spásy v lůně své kruté, milované matky.

*

Rainer Maria Rilke, Žofiin milovaný syn, žil z vůle své matky. On to byl, který svým životem splnil její utajené sny a skryté touhy. Aby prožil všechno, co bylo Žofii odepřeno, přetavil život Reného Rilka v umělecké dílo, existenci proroka a věštce Rainera Maria Rilkeho. Svou existenci ztvárnil matčiny iluze; hlouběji a výlučněji se ztotožnil s nárysem života, který mu připravila, herec Žofiiných snů, až mu skutečnost a úloha splynuly v jedno, v čistou sublimaci, již okouzloval dvě generace ryzím příkladem odtažitého básnického bytí a odevzdanosti básnické práci.

Reného nejvýznačnější dědictví, jež mu matka odevzdala, byla jeho žhavá spisovatelská ctižádost, jež se teprve v pozdějších letech uklidnila ve viru v básníkovu poslání. Žofie vnutila svému dítěti naději, že se stane básníkem, před nímž by se krutý svět skláněl v obdivu. Žofie mu předčítala básně, když se zmlítal v horečkách dětských nemocí, poroučela mu, aby se učil náním veršovníckým pokusům. Strýc Jaroslav jasně viděl nebezpečí matčiny sugesce, vytýkal-li Žofii dopisem, že Reného patologicky vzněcuje, „přetápí“ literaturou, a živi jeho ještě-organisoval vlastní literární časopis, myslil na spolek básníků, psal recenze, dramata, operetní libreta, korespondoval s autory a tiskovými agenturami. Teprve později svou ještěnost očisťuje Tragv“, psané na útěku z Prahy do světa, se René, naposledy ještě René, přiznává k pramenům své inspirace. Když se ho mladá Francouzská ptá po jeho matce, odpovídá: „Už dlouho jsem o ní neslyšel, protože si už rok nepišeme. Ale jistě se ve vlaku mezi dvěma stanicemi utěšuje slovy: Můj syn je básník!“

PETR DEMETZ.

HOMO ECONOMICUS ?

JAN ŽÁK.

EKONOMICKEHO človeka stvoril Adam Smith a vtelil doň „prirodzený sklon k smene a výmene jednej veci za druhú“ (Wealth of Nations, 1776). Na úspešnú cestu do histórie vystrojili klasickí národohospodári náš prototyp ekonomického človeka ešte ďalšími „vrodennými“ vlastnosťami: racionalizmom, utilitarizmom a všeobecným sklonom k „hmotárstvu“...

Od tejto predstavy bol iba krok ku konštrukcii spoločnosti ako spoločnosti založenej na trhu, t. j. na smene a výmene, sprostredkovanvej peňažnou jednotkou. Skutočná vzdialenosť od polo-agrárnej a polo-mestskej kultúry k dnešnej veľko-priemyselnej spoločnosti bola však o mnoho väčšia a hlavne trpkšia. Racionálnym ukazovateľom cesty bola tu klasická hospodárska nauka, spojená nerozlučiteľne s menami Smith, Ricardo, Mill, Malthus.

Zavedenie strojovej výroby do výroby ľudských statkov malo za následok dovtedy nevídaný rozmach produkcie a hmotného blahobytu. Cenou a dôsledkom tejto mechanickej revolúcie bola však obrovská sociálna dislokácia, z ktorej sme sa ešte ani dodnes nevzepamätali.

Všetky doterajšie vzťahy, z ktorých sa spoločnosť skladala a v ktorých jednotlivec žil nie nadmieru blahobytným, avšak vyrovnaným a po sociálnej stránke zabezpečeným životom, musely byť porušené. Strojová výroba potrebovala stále väčší a väčší počet pracovných síl a obrovské množstvo surovín. Tieto prostriedky bolo možno vtedy obdržať iba za cenu veľkého zásahu do stávajúcej sociálnej štruktúry: z práce bolo treba vytvoriť mobilný a predajný element, zorganizovať trh práce tak, aby za predpokladu určitej ceny (mzdy) bol tento vždy v stave dodať potrebné kvantá. Tak sa stala práca predajným tovarom.

Vedľa trhu práce vytvoril sa automaticky i trh na pozemky, ktoré sa stali hlavným zdrojom priemyselných surovín a stavebnými miestami pre továrne a obytné domky pre robotníctvo. Objekty, ktoré dovtedy neboli nikdy predmetom voľného obchodu a trhu, stali sa objektom ponuky a dopytu a nositeľmi cenových relácií. Tradičné miesto a funkcia obidvoch elementov bola porušená; fikcia tovaru zvíťazila nad doterajším pojatím človeka a prírody. Človekovi dostalo sa ceny vo forme miezd a prírode vo forme pozemkovej renty. Cena práce a pozemkov odvisela od ceny iných tova-

rov a naopak. Vývoj išiel prudko jedným i druhým smerom: k vytvoreniu jednotnej ceny na všetkých trhoch a k pojatiu všetkých možných tvarov do jedného trhového systému. Tento systém navzájom súvisajúcich trhov dal ráz modernej spoločnosti, založenej na tejto inštitúcii.

V tomto smysle je dnešná spoločnosť spoločnosťou trhovou. V rečiach Anglo-Sasov znej tento výraz prirodzenejšie ako v reči našej: trhovú spoločnosť = Marktwirtschaft, market economy or society.

Klasickým modelom, na ktorom možno študovať tento sociálne-revolučný pochod je sociálna a hospodárska história Veľkej Británie: 1834 — reformou takzv. Poor Laws dochádza k zrušeniu sociálneho zabezpečenia chudobného obyvateľstva a tým ku vzniku pracovného trhu; 1846 — zrušením ochranných zákonov, takzv. Corn Laws dostáva sa výnos poľnohospodárskych pozemkov a dôchodok anglických roľníkov pod vliv svetového trhu obilia s nedorozhodnými následkami pre postavenie roľníka; súčasná reforma pozemkových zákonov mobilizuje stav pozemkového vlastníctva; 1844 — takzv. Bank Act je korunou celého vývoja: zlatou menou nadobúda tento kov rozhodujúceho vplyvu na všetky ostatné trhy.

Trhovú spoločnosť je novým typom spoločnosti. Výrobný systém je sverený cenovému a trhovému mechanizmu. Obstarávanie denných potrieb jednotlivca i spoločnosti je v každom význačnejšom ohľade diktované týmto neosobným mechanizmom. Bez nákupu na trhu a patričného odpredaja vlastnej pracovnej sily je jednotlivec odsúdený k hladu. Uspokojenie materiálnych potrieb spoločnosti je zaručené iba potiaľ, pokiaľ je zaručený podnikateľský zisk a materiálna odmena. Nakoľko každá spoločnosť zakláda svoju existenciu na hospodárstve určitého druhu, stávajú sa tieto motívy a trhový mechanizmus rozhodujúcim aj pre spoločnosť ako takú. Zákony ponuky a dopytu, tvorby cien a dôchodkov ovplyvňujú celú spoločnosť, vytvárajú sociálne triedy robotníkov, podnikateľov atď., narušujú postavenie jednotlivca i celých tried, atomizujú poľnosť na kontrahentov, ktorí sice majú smluvnú rovnosť, avšak nie rovnosť hospodárskeho postavenia. „Contractus“ nemôže nikdy nahradiť „status“ (Maine)

v „spoločnosti“, ktorá prestala byť „pospolitou“ (Tönnies).

Z tejto „trhovej“ psychologie vznikajú úplne falošné teórie o jednotlivcovi a spoločnosti: človek sa riadi hospodárskymi motívami v každodennom živote (motívy ideálne podľa tohoto pojatia nie sú motívami „reálnymi“); spoločnosť je „determinovaná“ hospodárskym systémom. Ani jednej, ani druhej téze nemožno a priori odoprieť platnosť, avšak treba ju obmedziť výlučne iba na túto spoločnosť trhovú t.j. na spoločnosť, v ktorej cena a trh hraje dominantnú úlohu.

Ako sme videli, funguje hospodársky mechanizmus úplne nezávisle od spoločnosti; podľa prevládajúcej hospodárskej teórie akýkoľvek zásah z jej strany môže tento automatický a „blahodárny“ chod vecí iba narušiť. Hospodárstvo sa tak oddeľuje od politiky a vymyká sa úplne z rúk spoločnosti. Prirodzeným zákonom hospodárskej sféry dostáva sa voľného priechodu. „Železná“, avšak „neviditeľná“ ruka vládne osudom spoločnosti...

Leviathan však nepožiera svoje dietky bez odporu. Skoro súčasne s prenikaním trhového mechanizmu do ďalších a ďalších oblastí dochádza k prejavom odporu a organizovaniu obrany zo strany ohrozených elementov a záujmov spoločnosti. Reakcia je práve tak všeobecná ako počiatočný impulz: nebráni sa iba trieda námezdných robotníkov, ktorá je pracovnými podmienkami v továrňach a okolitých bydliskách degradovaná pod úroveň, na akú bol chalupník, alebo i pomocný poľnohospodársky robotník na anglickom vidieku zvyklý. * Iba podrobné štúdium poľnohospodárskych pomerov a celkového rázu krajiny bez mestských sídlíšť, biedy a stavu bezprávnosti priemyselného a sproletarizovaného obyvateľstva môže dostatočne dokresliť kontrasty, na ktoré tu mierime. Bráni sa celá spoločnosť, včetně podnikateľov, ktorí trpia cenovými

** Továrenskú zamestnanie v stredoeurópskych podmienkach bolo naopak robotníkmi počítované ako sociálny vzostup, pretože priemyselný robotník tu prichádzal z primitívnych dedinských bydlíšť a pomerov — k tomu ešte neslobodných — do mestského prostredia; mimo toho, keďže sa v našich pomeroch industrializácia oneskorila, prišlo zato všeobecné volebné právo a odborové organizácie o to pomerne skôr ako v Anglii; náš robotník nemusel preto prekonávať onu polootrockú periodu bez práv a spravodlivosti; preto je i jeho psychológia a historia iná ako na priemyselnom Západe.*

fluktuáciami a deflačnými menovými pohybmi. Celý systém intervencionizmu povstal z potreby brániť ten alebo onen záujem spoločnosti ako celku. Od určitej doby javí sa odklon od trhového princípu celkom zreteľne...

Spoločnosť začína zkúmať predpoklady, na ktorých trhový systém buduje: predovšetkým — existuje homo economicus? Výsledky tohoto výzkumu sú priamo revolučné! Sociálne vedy a prax nemala ešte ani čas absorbovať ich do svojho systému.

Úkolu podujala sa najmladšia veda o človekovi — anthropologia. Výsledky jej výzkumu, prevedeného v takzv. primitívnych spoločnostiach sú prekvapujúce. V žiadnom smere nepotvrdzujú, ale naopak vyvracajú to, čo o hospodárskych motívoch človeka, o vzniku smeny, obchodu, o vzniku cien a o počiatkoch dnešného trhového systému klasická teória tvrdila: ... Primitívny človek nie je utilitaristom a neprevládajú u neho motívy čisto hospodárske; naopak: primitívny človek je povzbudzovaný k práci celým komplexom sociálnych a tradičných motívov — nie iba púhym pudom po potrave. ... Hospodársky motív ustupuje motívom spoločenským (Malinovski, Argonauts in Western Pacific). ... Motív zisku v produkcii a smene u týchto spoločností neexistuje (Thurnwald, Economics in Primitive Communities). ... Práca za úplatu v akejkoľvek forme tu neexistuje (Lowie, Social Organization). ... Primitívny človek pracuje viac ako je nutne potrebné (Thurnwald, Die menschliche Gesellschaft). ... Pôžitok z práce je badateľný všade (Firth, Primitive Industry). ... Hlad je neznámou vecou: kto potrebuje pomoc, dostane ju (Mair, An African People in Twentieth Century). ... Primitívne spoločnosti sú humánnejšie a pri tom menej materialistické ako spoločnosť naša (Polanyi, The Great Transformation). ... Hospodárstvo je vo všetkých predchádzajúcich spoločnostiach podradené vzťahom sociálnym. ... Trhový mechanizmus ako regulator hospodárskeho života v celej staršej histórii ľudstva neexistoval a je význačným znakom výlučne našej spoločnosti (Polanyi, op.cit.).

Je ťažko robiť obecné uzávery z tohoto doteraz nekompletného materiálu, citovaného tu iba paberkovite. Najmä je treba zodpovedať otázku, či človek ostáva nemenným v svojej citovej a povahovej podstate v priebehu histórie. Najväčšie autority sa shodujú v tom, že ak si odmyslíme vplyv rôznych kultúr na človeka, ostáva tento približne rovnakým a reaguje približne rovnakým spôsobom na dané situácie. Dnešný človek preto nie je veľmi po-

vahove odchylny od svojho primitívnejšieho predchodcu alebo súčasníka.

Doterajší materiál potvrdzuje už teraz niektoré uzávery nad každú pochybnosť: Nie homo economicus, ale homo politicus je prirodzeným typom. Pravdu mal Aristoteles a nie klasická hospodárska teória. Cieľom ľudského snaženia nie je materiálne blaho, ale spoločenské uznanie a postavenie, stručne „status“. Motív zisku je v predchádzajúcich spoločnostiach neznámy. Staršie hospodárstva fungovali v podstate na základe ne-hospodárskych motívov. Hospodársky systém je všade vteľný do spoločnosti — vzťahy a inštitúcie sociálne dominujú nad hospodárskymi. Societas ovláda ekonomiu a nie naopak. Pevné ceny a riadené hospodárstvo je prevažujúcim typom hospodárenia primitívnych spoločností i vysoko hospodársky stojacich spoločností starovekých (Sumeria, Assyria, Babylon, Persia, Čína, Egypt, Grécko). Inštitúcia trhu je vynálezom novodobým bez príkladu v histórii. (Mimochodom, história tejto inštitúcie je predmetom najnovšieho hospodársko-historického bádania, ktorého centrom je nateraz Columbijská univerzita v New Yorku, USA.)

Tento historický výzkum ukazuje nám jasne, aké miesto zaujímal hospodársky proces v rôznych spoločnostiach a akým spôsobom integrovaly staršie spoločnosti tento proces do svojho tela. Podobný proces je od začiatku nášho storočia v behu i v spoločnosti dnešnej. Problémom nie je kapitalizmus a súkromné vlastníctvo, ale absorbovanie strojovej revolúcie, ktorá je dodnes nositeľom technického a materiálneho pokroku.

Naším úkolom je absorbovať priemyselnú a strojovú revolúciu tak, aby vzťahy sociálne prevládali a boli silnejšie ako vzťahy hospodárske. Toto je smyslom „socializácie“ strojov a priemyslu. Priemysel a hospodárstvo je treba prispôbovať spoločnosti a nie spoločnosť výrobnému systému. Je treba obnoviť „status“ človeka - urobiť z obsluhovača strojov člena spoločnosti. Zákonitosť strojov a nástrojov nesmie nadobudnúť prevahu nad človekom.

Doterajšia spoločenská a hospodárska organizácia nebrala dostatočný zreteľ na celú škálu ľudských motívov a budovala iba na motívaciach materiálnych. Ukázalo sa však, že homo economicus bol odrudou, homo socialis prichádza k slovu.

I problém slobody javí sa v tomto svetle ináč. Odstránením neprirodzeného rozdelenia spoločnosti na sféru hospodársku a sféru politickú, otvárajú sa inštitúciám slobody nové a širšie možnosti.

JAN TUMLIŘ:

BÁSNIČKY Z USA.

1.

*Bolest je bůh
který se v tobě probouzí
rozespalý*

*A báseň
Snídaně boží*

2.

*Zrajičí jablka
mezi listy a dřevem
plným živné šťávy
jsou hezká protože
hluboko v srdci jabloní a hrušní
zpívá naděje*

*Ale zrajičí jablka
jako myšlenka
jsou plna hrůzy*

3.

*Kdysi jsem psal:
„Tisíce lidí nyní píše báseň . . .“
A zatím
tisíce lidí stojí u barů
(v jediné samotě, kterou si mohou dopřát)
a trpělivě zalévají malého Bumbříčka
který se uvnitř rozrůstá a chňape po všem
až jednou spolkně sklenku i se zápěstím
a celou paží, rodiče a zrcadlivý bar
a město, mosty, řeku s měsícem
a VŠE*

4.

*Básně se nejlíp píše
v cizích bytech
protože smrt která tam bydlí
mluví jinou řečí, nerozumí
když ti čte přes rameno; nemůže
dělat znevažující poznámky*

5.

*Jsem zvnitřku zalesněn
Holčička v růžových šatech
tam zabloudila před lety
a pomalu už stárne, uvadá bez lásky
Z lesa nevede cesta k milencovi —
a ani ten vlk se nechce objevit*

6.

*Smrt za mnou běhá
jako ochočený pejsek
A když se zastaví u patníku
počkám zase já na ni*

NEBEZPEČÍ INDIFERENTISMU

LADISLAV MATĚJKA.

„Život a existence sovětské republiky vedle občanských států není možná; nakonec musí jeden nebo druhý zvítězit“ — učí Lenin, a dodává: „Dříve než dojde k takovému konci, je třeba počítat s řadou nejstrašlivějších srážek sovětské republiky s občanskými státy, to znamená, že vládnoucí třída, proletariát, chce-li nyní vládnout, musí se dostat k moci svou vojenskou organizací.“ Stalin Leninovu strategickou poučku rozvádí, říká: „Válka je sice nevyhnutelná, ale lze ji oddálit k okamžiku až proletářská revoluce v Evropě uzraje, až uzrají úplně revoluce koloniální nebo až si kapitalisté při dělení kolonií vjedou do vlasů.“ Lidem, kteří jsou proti válce ať už z důvodů mravních nebo estetických nebo prostě proto, že chtějí žít, musí Leninovy a Stalinovy výroky způsobovat obtíže, neboť se v nich jasně praví, že válka je nevyhnutelná a že bude strašlivá... A co tedy činit? Co zbývá lidem mírumilovným a humánním?

Morgon Tidningen, hlavní orgán švédské sociální demokracie, poskytuje už řadu měsíců stránky své kulturní rubriky diskusi mladých intelektuálů o mírových možnostech. Některé z těchto úvah byly shrnuty zároveň s několika články jiných švédských deníků do brožury, nazvané: „Třetí stanovisko.“ Romanopisec Sivar Arnér tu píše:

„Myslím, že vzdor všemu lze věřit, že Rusko nemá dobytvačských úmyslů směrem na západ proti zbývající části Evropy. Jeho zahraniční politika má lehčí a proto lákavější úkoly na východě, kde národy nejsou tak uvědomělé jako v Evropě a nemají tak pevně vybudovanou kulturu a tradice. Kromě toho má Rusko dostatek náležitých úkolů v rámci svých vlastních hranic, už proto, že bylo značně poničeno v poslední válce a pak proto, že životní standard tam byl už před válkou nízký. Zvýšit tento standard nelze válkou se Západem, nýbrž lepším využitím vlastních zdrojů. V této souvislosti se zdají sovětská ujišťování o snaze využít atomovou energii pro mírové účely býti hodna víry. Atomová energie by pomohla Sovětskému svazu dohnat mohutný náskok Západu v životním standartu. Tím spíše, že v Sovětském svazu žádné privátní uhelné a olejářské zájmy nebudou bránit, aby nové zdroje byly v tomto směru využity. Jestliže se však naopak stane, že Evropa zchudne, na příklad tím, že se vysílí zbrojením, tu lze předpokládat, že Sověty budou mít větší zájem spolupracovati stále důsledněji s určitými skupinami v rostoucích komunistických stranách. Nejúčinnějším prostředkem proti sovětskému vlivu je tedy vzít stále rostoucím lidovým masám důvod k jejich snaze orientovat Evropu východně a napodobit jako záchranu z nouze sovětské společenské zřízení.“

Básník Werner Aspenström pak k témuž tématu poznamenává mimo jiné:

„Co je nám platné, porazíme-li vojensky diktaturu, jestliže nemáme za sebou demokracii, která si věří a která věří své mírové argumentaci? V tom okamžiku, kdy připustíme omezení svobody a pronásledování lidí jiného názoru, porážíme se sami tím, co jsme chtěli bránit. Nyní, kdy se atomové pumpy vyrábějí na východě i na západě a kdy se každé křovičko naší vlasti hýbe neohroženou domobranou, je možná pacifistická alternativa bláhou. Avšak od onoho dne, kdy Evropa tuto alternativu pustí zcela se zřetele, od onoho dne můžeme skutečně mluvit o „Untergang des Abendlandes“.“

V příspěvku Folke Isaksona, jednoho z nejmladší švédské básnické generace pak čteme: „Zdráháme-li se zaangažovat v jedné či druhé z obou mocenských skupin, je to proto, že nechceme akceptovat řeči o neodvratnosti války. Věříme, že stále ještě jsou možnosti, které nebyly vyzkoušeny. Toužíme, aby se napětí zmenšilo a mocenské zájmy se vyrovnaly a aby se už přestaly pěstovat ony prestižní způsoby, které takovou měrou poznamenávají dnešní situaci. Jest se nám obávati ledové úskočnosti v sovětské strategii, avšak rovněž se obáváme lability a hysteričnosti v americkém vývoji. A především máme nesmírné, skutečně nesmírné obavy z onoho vojenského mechanismu, který může být každou chvíli uveden v činnost pouhou neopatrností (takřka samočinně) a který pak už nebude možno zastavit a, hnán samotiží, požene se přes nás se svým strašlivým tlakem a zkázonosností. Je už v povaze mladého člověka stavěti se proti neodvratnému a nevyhnutelnému, vzpěčovati se autoritám, nevyhnutelnosti a oněm silám, které nás chtějí předurčit k tomu či jinému osudu... Hledáme schůdnou cestu, třetí možné stanovisko mezi šalebností utopie a apokalypsy, mezi irrealitou krásy a hrůzy. Hle-

dáme skutečnost, životní možnost. Avšak naše vyhlídky jsou problematické a nelze říci nic víc a nic méně, než že to nejhorší asi dosud ještě nastalo. Naše nevinnost, naše nezodpovědnost, naše lhostejnost je skrz na skrz prostoupena beznadějí. Zlý tanec, zdá se, začíná . . .“

Artur Lundkvist, básník, spisovatel a jeden z nejvýznamnějších soudobých švédských literárních kritiků měl v Morgon Tidningen více příležitostí vyjádřit svou mírumilovnost a na varšavském mírovém zasedání byl dokonce zvolen místopředsedou. V publikaci je zastoupen dvěma příspěvky, z nichž jeden má název „Spojené národy v nebezpečí“ a druhý „Demokracie vyžaduje socialismus“. Arthur Lundkvist tu píše mimo jiné:

„Socialismus, který chce uskutečnit demokracii a vytvořit co největší možnou svobodu a bezpečí všem, není o nic méně nucen bránit se kapitalismu než komunistické diktatuře. Nebezpečí z těchto dvou stran je ovšem různého druhu: kapitalismus hrozí pomalejším a méně definičním ovlivněním, kdežto komunismus náhlým a absolutním spolknutím, přicházejícím z vnějšku. Rozdílnost v těchto nebezpečích může vyvolat ochotu socialismu, aby ve prospěch boje proti komunismu uzavřel mír s kapitalismem a přistoupil k osudové spolupráci (která nakonec možná bude sloužit především komunismu samému). Tímto způsobem vzniká polodemokratické společenské zřízení, které je zaplaveno protikomunistickou propagandou, aniž by to ovšem bylo doplňováno propagandou protikapitalistickou. Tato situace je zcela jasná, nikoliv ovšem příjemná. Velice mnoho se mluví o obraně západoevropských hodnot. To je propagandistické klíše, které svádí s cesty a vede k sebeopájení. Kapitalistické zájmy se pak odvolávají na tyto západní hodnoty zvláště emphaticky. Je sice pravda, že část těchto hodnot za kapitalismu vznikla, avšak dělo se to prací lidu a především na útraty ostatního světa. A kultura a životní standart, který se nemůže dále udržovat využíváním pracujících mas a přírodních zdrojů jiných kontinentů, jsou problematickými. Každý boj o udržení této kultury povede nepochybně k válce a katastrofám.“

Knižní vydání „Třetího stanoviska“ vyšlo v nakladatelství Bonnier, které je majitelem největšího švédského deníku „Dagens Nyheter“, blízkého liberální straně, ačkoliv většina úvah původně vyšla v konkurenčním Morgon Tidningen, ústředním orgánu švédské sociální demokracie. Redaktor kulturní rubriky Morgon Tidningen, Erwin Leiser, zúčastnil se dokonce knižního uspořádání pro Bonnierovo nakladatelství a uvedl knížku svým článkem: „Umřít za nic?“

Diskuse vyvolala nemalé vzrušení a problém třetího stanoviska nabyl záhy vysloveně politického charakteru, ačkoliv spisovatelé se snažili zdůrazňovat, že mluví pouze za sebe. Bezprostředně po knižním vydání „Třetího stanoviska“ vyšla v témže nakladatelství odpověď šéfredaktora Dagens Nyheter, Herberta Tingstena, nazvané „Třetí stanovisko — nesmysl.“ Jedna kapitola v této odpovědi pak má přímo název „Sociálně demokratická komunistická propaganda“ a začíná slovy:

„Kulturní rubrika listu Morgon Tidningen byla v posledních týdnech přímo orgánem spisovatelů a organizací, hlásících se k obhajobě tak zvaného třetího stanoviska . . . To, co nejvíce zneklidňuje, je fakt, že onen druh propagandy zde pěstovaný musí být označen jako propaganda komunistická. Třetí stanovisko samo o sobě už znamená, že se vůbec žádné stanovisko nezaujme a že se stojí, podle výroku zahraničního ministra Undéna, proneseného před třemi roky, stejně cize ke komunismu jako k „měšťanskému velkokapitalismu“. V našem případě je pěstována sociálně demokratickým ústředním orgánem a pod maskou demokratického socialismu“.

A tak diskuse o třetím stanovisku podnítila útok proti švédské sociálně demokratické straně, při čemž byla především zdůrazňována oficiosnost jejího ústředního orgánu, jenž poskytl obhájcům třetího stanoviska tolik místa ve své kulturní rubrice. Zároveň však byly diskutovány samy principy švédské zahraniční politiky, balanční snaha nebýt ani západ ani východ, úsilí o „middle way“, aspekty pacifistické a humanitní a celý komplex sil, který se podílí na tradici švédské neutrality. A klasický už pojem švédské neutrality byl postaven k alternativní úvaze: slouží-li či neslouží-li komunistické strategii?

Diskuse pak nabyla dramatičnosti tím, že rovněž ve Švédsku se stalo podezření ze sympatií ke komunismu jednou z nejnebezpečnějších zbraní, která bázlivé zstrašuje a exhibicionisty přímo dráždí příchutí heroismu. Kromě toho přispěly nedobré zkušenosti s mírovou konferencí ve Stockholmu na jaře 1950, která ve spojení s pojmem „stockholmský apel“ vládla jméno hlavního švédského města po celém světě. A konečně velký podíl na atmosféře měl nedávný proces se sovětským špiónem Andersonem, který se veřejnosti představil s neochvějnou chladnokrevností jako Švéd, v jehož principech a otázkách svědomí zřetele k blahu a bezpečnosti švédského státu nemají nejmenšího místa. Diskuse svým naléháním k volbě mezi dvěma nebo třemi stanovisky měla vážný

ohlas, mimo jiné už proto, že nechybělo vědomí odpovědnosti a možná osudovosti této volby. Přesto však nelze říci, že tím národ byl rozdělen do tří táborů. Jedna početná, možná nejpočetnější, vrstva národa zůstala totiž k tomuto rozvažování o třech možnostech zcela lhostejná a nezaangažovaná. Tato vrstva je pak stále rostoucí a stále typičtější pro atmosféru v zemi. Patří k ní ti, které nezajímá nebo které už přestalo zajímat žítí ve stálém napětí, obavách, pohotovosti a ve stálých nutnostech volit odpovědně a osudově *v otázkách formulovaných politicky*. Odvrátivše se od složitých a nepřehledných otázek veřejného života k nejnaléhavějším potřebám svého vlastního přežití, k prostým nutnostem denního života, necítí potřebu promýšlet a hájit jednu v předložených tří variant. Usilují o to, aby jejich zájmy a kulturní potřeby byly pokud možno vyjmuty a nedotčeny politickými souvislostmi a byly jakousi rezervací, pečlivě chráněnou. Růstem této vrstvy přirůstá jejich odstínů — společnou však zůstává lhostejnost, apatie či nezájem o politické myšlení, o analýsu složitých otázek sociálních a vůbec veřejných, o rozhodování ve vnitřních a vnějších poměrech státních, k nimž ovšem ve Švédsku patří i to, že k severní hranici má fatálně blízko armáda, jejímuž vůdci a generalissimovi je válka nevyhnutelnou.

Tato lhostejnost, která někdy nabývá odstínu vysloveného pohrdání politikou a politiky, není však příznačná pouze pro občany, u nichž by se mohla vykládat nedostatkem všeobecného vzdělání, nýbrž je rovněž charakteristickou pro intelektuály, zvláště pro studenty vysokých škol a pro nejmladší generaci vzdělavců. Otázka lhostejnosti tu pak má často vysloveně intelektuální charakter, rozumové úsilí se záměrně vyhýbá politickým problémům, distancuje se od nich a projednává je nanejvýše akademicky, vytvářejíc si nadřazené hledisko nezaujatého (případně shovívavého nebo ironického) pozorovatele. Tato vědomá lhostejnost zasahuje přímo způsob myšlení a způsob mravního hodnocení, opírajíc se o vědomí, že člověk svými racionálními schopnostmi (vědecky) nemá možnost se rozhodovat pro nebo proti mravnímu zákonu. Skepsí vyvozenou z tohoto poznání je pak zasažen především samotný princip volby v jakýchkoliv otázkách etického charakteru a vůbec ve všech sporných problémech, ležících mimo oblast početního poznání (a tedy i volba mezi třemi eventuálními stanovisky k současným otázkám politickým).

Tato skepse, která se v určitých souvislostech jeví jako lhostejnost ba apatie a v určitých souvislostech dokonce jako cynismus, není

ovšem pouze problémem švédským a nelze ji asi vykládat ze specificky švédských poměrů, i když ve Švédsku, jemuž se podařilo uhájit do dneška určitou výjimečnost, jeví se v některých svých variantách zvláště výrazně. Problém je to však, jak se zdá, daleko širší, pravděpodobně evropský, ne-li světový. Přesahuje hranice zemí i hranice mocenských vlivů a přesahuje i „železnou oponu“, šíře se na západ i na východ nezávisle na ideologiích a státních zřízení — a stává se jednou z nejsložitějších svízelí jak úsilím liberalistickým, tak snahám socialismu i sovětskému tlumočení ideálů Marxových, demokraciím i diktaturám proletariátu a všem úsilím o řízení veřejných věcí. A jeví se nejnaléhavěji v podobě otázky: co učinit proti lhostejnosti, apatii, nezájmu, který ve svých důsledcích znamená únik, eskapismus či vnitřní vyemigrování z lidské obce?

Intelektuální varianta této lhostejnosti se až dosud nejvýrazněji projevila ve Francii, nejpoulnější charakter má pak asi v Německu a sledovat ji lze podle všeho i v Českoslovenku, i v ostatních zemích slovanských, i v samotném Rusku.

Mladý český intelektuál, který nedávno vyemigroval s touhou státí se horalem, pokud možno co nejdále od lidí a co nejbliže k severní točně (což zdá se nešlo v nynějším Československu vzhledem ke geografické poloze a k rušivým zásahům pracovního řádu), píše o svých posledních zkušenostech doma: „Řada vědců doma je přesvědčena, že hlavní je mít činnost, která přináší uspokojení, tím že se člověk s nějakými problémy potýká a že se jim daří občas některé dílčí problémy řešit. K čemu je řešení problémů, co to lidstvu přináší nebo jak to škodí, na tom vůbec nezáleží. Komunistům na oko, vlastně ale i ve skutečnosti se snaží vyhovět, aby je nechali na pokoji... Jeden z nich (kdysi velice slavný) tvrdí, že kultura národa se pozná podle toho, jak jí. Že je v pořádku, když vědecké poznání vede k tomu, aby se lidé lépe množili, žili, aby se potom s novou chutí mohli rvát a vraždit. To, že nad tím naříká, to prý neznamena, že by to tak nemělo být... Jeden z bývalých intelektuálů na rozpacích často opakuje, že je třeba potichu čekat, hájit holou existenci (dal si do domu nastěhovat pokladnu, kterou neslo dvanáct mužů a musela býti umístěna ve sklepě, aby se neprobořila pod dlahu) a ve zdraví čekat, až se to přežene...“

Pisatel sám pak zastává stanovisko, že k lidské existenci není třeba nadějí a že daleko správnější k dosažení klidu v životě je zůstatí lhostejným a nezaangažovaným nadějemi jaké-

koliv povahy. To znamená ovšem i nadějami ve vyřešení lidských konfliktů, otázek sociálních, problému vládních forem, justice, koncentračních táborů. A vyznačuje se tedy tento postoj tím, že si vůbec nepřipouští žádné z oněch tří stanovisek, jež usilují o jisté řešení a jsou spojovány s nadějami.

Doklad takového nezájmu, který používá intelekt k vytvoření autonomní oblasti, kde lidské problémy nebudou formulovány politicky a kde nebude přicházet v počet problém tří stanovisek, najdeme i v emigrantském českém tisku.

Jaroslav Dresler v Tribuně píše:

„Jestliže spisovatel chce, aby jeho dílo bylo skutečně protikomunistické, musí použít pracovní metody, která se osvědčují komunistům, musí výt s ulky. Zdá se však, že svět nespasí ani komunistická kultura a literatura, ani literatura a kultura programově protikomunistická. Buď bude kultura a literatura nezávislá a svobodná, anebo nebude vůbec. Co z toho vyplývá pro demokrata, který má v úmyslu demokracii hájit a prosazovat?“ — píše Jaroslav Dresler dále. „Především toto: Nebude tak domýšlivý, aby si myslel, že se metafysika, filosofie, umění a morálka podřídí jemu a jeho zápasu s násilím, že se stanou jeho tanky, letadly, pevnostmi a atomovými pumami. Nopak: bude vědět, že tyto složky kultury, jsoucí z nejvyšších lidských hodnot a zastupující moudrost, krásu, dobro a sen, mají být spíše bráněny, než aby se staly zbraněmi. Nebudou ani jeho spojenci ve „svaté válce“. Neboť nejde o to, aby kultura byla mobilisována pro protikomunistickou frontu, nýbrž o to, aby byla bráněna před nesvobodou: komunistickou, protikomunistickou nebo jakoukoliv jinou.“

Mezi tato závěrečná slova Dreslerovy úvahy o kulturním neutralismu zalomila Tribuna, buď náhodou nebo nedomyšleností zprávu o sebevraždě Karla Teigehe, dogmatika surrealismu v Čechách, který přímo ztělesňoval svým nazíráním stanovisko neutralismu v umění, umění za každou cenu nezávislého a nezaangažovaného a zároveň ovšem i tragedii tohoto stanoviska s mnoha akty, jímž sebevražda je smutným epilogem.

Jeden z prvních aktů této tragedie se odehrál už před válkou, když většina umělecky potentních členů jeho skupiny své umění zaangažovala proti všem teoriím o nutnosti svobody a nezávislosti. Ať už to vzniklo z racionální úvahy nebo z naléhavosti problémů umě-

leckých, jisté je, že toto zaangažování, „vytí s ulky“, vydalo nemalé hodnoty. V té chvíli vyrostl Vladimír Holan, surrealista, na první stupně českého Parnassu, v té době vznikalo Halasovo „Torso naděje“ a své malířské umění zaangažovala, učinila tendenčním, jak známo, i paní Toyen, jedna z nejuvěrnějších druhů Teigových. Podivuhodné poučení, poněvadž ukazuje velice názorně, že právě tak jako nelze umělecké rozhodování, uměleckou problematiku nutit, aby se zaangažovala, právě tak ji nelze nutit, aby zůstala nezaangažovaná a nezajímala se o politické dění ve jménu nějaké abstraktní svobody.

Umění a vůbec lidskou kulturu nelze, zdá se, učinit nezávislou na době a problémech lidského společenství, její vznik i její působnost souvisí zřejmě v mnohých, i když často velice složitých souvislostech se všemi (a tedy nejen estetickými) problémy lidského žití. Z kultury nelze udělat věž ze slonoviny, kam by se lidé mohli utíkat před ruchem těchto dní, pokoušet se přežít a vyhnout se volbě mezi lidskými otázkami v jejich politické metamorfoze. I zde je třeba dříve či později volit, má-li člověk chodit po této zemi a nemá-li končit v desperaci, v nihilismu, ztrátou vůle k životu anebo v blázcinci, a nemá-li se mu po případě sebevražda stát vrcholným výrazem svobody, nezávislosti, neutralismu.

Tato desprace a nihilismus, neúcta ke všemu, co život poutá řádem a činí snesitelným lidskému společenství, nezájem na problémech tohoto řádu a na jejich řešení a konečně i nevíra a neúcta v jakékoliv formy mravnosti a v potřebu volit mezi mravným a nemravným, je arci obecným úkazem těchto dnů. Spoustu lidí nechávají chladnou problémy koncentračních táborů, otázky justice, otázky státní, ba je zajisté mnoho takových, které nevzrušuje Stalina these o nevyhnutelnosti války a nemají tedy nejmenší vůli hledat prostředky, jak se na tuto válku připravit nebo jak jí zabránit a jak učinit neplatnou leninsko-stalinskou thesi o její nevyhnutelnosti.

Tato indiferentní vrstva, která není ochotna zajímat se o veřejné otázky a volit své stanovisko k těmto otázkám, je ovšem vrstvou nestátotvornou a nebezpečnou především těm státním formám, jímž princip volby je vůbec prvním principem. Nebezpečnou je ovšem i státům totalitním, avšak daleko méně nežli dobrý voják Švejk státu Rakousko-Uherskému, poněvadž Švejk dovedl, jak známo, rozžvýkat a spolknout dopis, když šlo o to, což je jistě jeden z četných a dojmavých důkazů, že Švejk

nebyl zcela indiferentní blbec, nýbrž člověk se smyslem pro civilní kuráž.

Vyrovnat se s tímto problémem lhostejnosti, nezájmu, indiferentnosti ve svém okolí je však zajisté jedním z nejsložitějších úkolů těch, kdož touží po řádu v obecných věcech člověkových a kdož cítí potřebu usilovat o spravedlnost. Patří to ke kardinálním problémům každého, komu leží na srdci otázky sociální i

etické a kdož věří, že v lidských schopnostech je rozlišovat mezi mravným a nemravným a že dokonce existuje povinnost rozlišovat, i když tato schopnost a povinnost nemusí vyplývat z výsledků matematické logiky. Řešit tento problém znamená arci v první řadě řešit otázku, jak probudit onu schopnost a povinnost rozlišovat mezi mravným a nemravným u těch, kdož se jí vědomě či nevědomě odříkají.

PAŘÍŽSKÉ POZNÁMKY - 1952

ŠTĚSTÍ. Viděl jsem po dlouhé době člověka, který vypadal šťastně. Stalo se to v 18.20 hodin, 3. ledna... Dostal se přece do přeplněného autobusu.

MAL DU SIECLE. Z romantické beznaděje (symbolisté psali velkým písmenem) „désespoir“ se stala civilní „nenaděje“ — „inespoir“. Čeština tu má svoji velikou možnost: říci „neděje“. Na této nepatrné změně se pracovalo jedno století. Od Kierkegaarda.

PODZEMNÍ DRAHA. Saroyan je podivuhodný. Opěvuje věci, které vlastně nemá rád. Aniž si všimnete. Jeden z mála spisovatelů, který si všímá podzemní dráhy nejen v souvislosti s dějem. Škoda, že neviděl nápis na jedné pařížské stanici: *Sortie fermé. Východ uzavřen... A co teď?*

SVĚTOVÝ NEDOSTATEK PAPIRU. Prozatím soukromě, než se mě ujme některá z mezinárodních sociologických institucí, sbírám (nevyplněné) dotazníky. (Všechny, na př.: žádosti o visa do různých zemí, o členství v klubech, politických stranách, nadstranických stranách, žádosti o stipendia rozmanitého druhu, o naturalisaci, o prodloužení pobytu, o zaměstnání, o nemocenskou pojišťovnu, o pokoj v hotelu, atd.) Bude ovšem nutno založit co nejvážněji archiv na toto thema. Později museum. Pro dnešní i budoucí sociology. Chudák Nietzsche. Kam by došel se svým: „Neptám se, odkud přicházíš...“ Ve své soukromé sbírce mám již jeden čtyřicetiosmistránkový dotazník.

EMIGRACE. Učte se jazykům. Jsou užitečné. Nejužitečnější z cizích jazyků je slovenština.

LASKA. Jacques byl už v posledním stadiu rakoviny odvezen do nemocnice. Hotel de Dieu v Paříži. Byl při vědomí, ale při jiném vědomí. Usmyslil si, že se chce oženit s Yvonne. Chtěli mu udělat poslední radost. Přivedli Yvonne v bílém, přivedli kněze, svědky, kolegy z kanceláře, družičku. Byla svatba v Hotel de Dieu, v sále s dvaceti lůžky, tedy s dvaceti nemocnými. Za dva dny zemřel. Yvonne byla již osm let jeho ženou.

HLEDÁNÍ ZTRACENÉHO ČASU. V Paříži není čas. Jí se třikrát déle než jinde. Vyměňují se zdvořilosti se sousedy, přáteli, nepřáteli, domovníkem, domovníkem přítelkyně, pekařem, pošlákem. Je to demokracie zdvořilosti. Misto eseji se píše kursivky.

KLID. „Chtěla bych bydlet na lodi pod náměstím Concorde. Jenže v Paříži skáče mnoho lidí do Seiny. Rušili by mě,“ říkala jedna česká dívka. „Ale neskáčou s mostu u Concorde,“ těším ji, když o klid tolik stojí.

NEPOZORNOST. Od té chvíle, co příliš neposlouchal, co se říká, všichni jej shledávali velmi příjemným.

TRAGEDIE VZDĚLANCŮ. Všechno špatně dopadne. Aby něco dobře dopadlo, na to je Bůh přece příliš filosoficky vzdělán.

Z DOPISU. Chybíš mi, protože s Tebou člověk mohl být dále samotén, a přece zůstával s Tebou. To na světě málokdo umí. Všichni tě chtějí spolknout a pak více či méně vlažně vyplivnout.

KUPUJEME ČESKÉ A SLOVENSKÉ KNIHY A ČASOPISY

*klasiky, díla náboženská, hospodářská, historická, beletrii, starší
i novou poesii. V Německu platíme markami, v ostatní cizině
dolary. Podrobné nabídky s udáním požadované ceny na*

REDAKCI SKUTEČNOSTI, MÜNCHEN,

POSTAMT 62, SCHLISSFACH 6, U. S. ZONE, GERMANY.

UPOZORŇUJEME ČTENÁŘE V AUSTRALII, že výhradním zástupcem Sku-
tečnosti pro

AUSTRALII, TASMANII A NOVÝ ZÉLAND je

*JAN E. VŘEČONKA, Czechoslovak Bookseller, 24, Musgrave Street,
Mosman — Sydney, N.S.W.*

Veškerou korespondenci a předplatné řiďte nyní pouze na jeho adresu.

Adresa našeho KANADSKÉHO ZÁSTUPCE je nyní:

MIRKO JANEČEK, 27, Keele Street, Toronto 9, Ont.

Na tuto adresu řiďte také veškerou korespondenci,

V posledních několika měsících se značně zvýšily tiskařské náklady. Prosíme čtenáře, aby včas vyrovnali předplatné. Nebudeme nadále moci posílat Skutečnost čtenářům, kteří dosud neuhradili předplatné za rok 1951 a neohlásili se administraci. Připomínáme těm čtenářům, kteří předplatili celý rok 1951, že platnost jejich předplatného končí březnem t. r.

KONCEM BŘEZNA T. R. VYSLO, VE SPOLUPRACI S MLADÝMI NĚMEC-
KÝMI DEMOKRATY, ČTVRTÉ ČÍSLO NĚMECKÉ MUTACE

DEMOCRATIA MILITANTS

(56 stran, fototisk.)

Z OBSAHU UVADÍME:

Zur Methodik der demokratischen Intervention (Belák),
Gedichte von Wolfgang Weyrauch, Marginalien zu einer
Geschichtsbetrachtung (Widmaier), George Orwell (Demetz),
Perspektiven der demokratischen Intervention (Belák-
David), Voraussetzungen der osteuropäischen Erneuerung
(Pratt), Die Hochschule (Stiller), Mitteleuropa and der Föderalismus (Čerych), Zur Typologie des neuen deutschen
Romans (Widmaier), atd.

Referáty o časopisu *DEMOCRATIA MILITANTS* nedávno vysílal jihoněmecký
a pařížský rozhlas. Ukázková čísla zdarma. Zájemci necht' napiší na adresu:

**Democratia Militants, Schliessfach 6, Postamt 62, Muenchen
Germany, US Zone.**

The Fund for Intellectual Freedom.

One way to help writers, banished from their hopes, their cultures, their professions, is to give them money. This is necessary for they must eat, be clothed and sheltered. But living to the writer is not only a matter of these necessities and, indeed, he may be dying as a writer even while his material needs are met. A writer — whether journalist or poet, dramatist or novelist — needs to be significantly working, somehow reaching an audience; he needs to be published.

There are writers in all the western European cities who are cut off, who are, so to speak, gagged, silenced. They are Poles, Czechs, Roumanians, Hungarians. They are not merely people who say and wish they were writers, they are professionals. They need to be read. They especially need to be read in their own language by their own countrymen. As they are silenced so a part of their culture, of Europa's culture, is silenced.

The Fund for Intellectual Freedom, created by John Dos Passos, Aldous Huxley, Arthur Koestler, James Farrell and Graham Greene to extend help to writers, has a program to publish fiction, poetry, non-fiction whenever there is material that warrants publication. These publications are in the author's language and are circulated through his national committee, cultural circle and newspapers.

"*HORKÁ VODA*" by Jan Tumlíř is the first publication of the Fund for Intellectual Freedom in the Czech language.

ORDER YOUR COPY NOW AT

Interpress Ltd., 147 Argyle Road, London, W.73.